

Samarbeidsforum for norske kollektiver

Felles terapeutiske virkemidler i ruskollektiver for
mindreårige

Silje Kolltveit
2011

Forord

I

Denne rapporten er utarbeidet på oppdrag fra Samarbeidsforum for Norske Kollektiver. Hensikten med rapporten var å lage en beskrivelse av de virkemidler som er felles i kollektivbehandling av ungdom med rus- og atferdsvansker.

Det rettes takk til Elisabeth Nytræ og Mette Byremo (Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet), Trine Sørensen og Dan Brovold (Stiftelsen Klokkergårdenkollektivet), Rune Sundt og Finn Arctander (Stiftelsen Fossumkollektivet), Fredrik Lange-Nielsen (Skjerfheimkollektivet), samt Gunnar Engen og Ulf Jansen (Tyrilistiftelsen) som har vist stor velvilje og som har vært sentrale kunnskapsleverandører for rapporten.

En spesiell takk rettes til Ida I. Lange-Nielsen som har bistått i analysearbeidet, gjennomgått manuset for rapporten og kommet med nyttige innspill, rettelser og kommentarer underveis i prosessen.

Bergen, oktober 2011
Silje Kolltveit

Innholdsfortegnelse

Innledning	3
Mandatet	3
Avgrensing og tolking av mandat	3
Metode	4
Definisjoner og begrepsavklaringer.....	4
Utvalg	5
Materiale.....	6
Fremgangsmåte	6
Resultat.....	6
Fellestrekk i kollektivbehandling av ungdommer med rus- og atferdsvansker	6
Felles inspirasjonskilder	6
Målgruppe	7
Resultatmål	8
Behandlingsideologi	8
Teoretisk grunnlag	8
Forståelse av atferdsvansker og rusproblemer; utvikling og opprettholdelse.....	8
Antakelser om endring av atferds- og rusproblemer	9
Prosessmål - Forutsetninger for endring.....	9
Felles terapeutiske virkemidler i kollektivbehandling av mindreårige	10
0. Behandlingsideologi som virkemiddel.....	10
1. Rammebetingelser	10
1.1 Organisasjonsstruktur/prinsipper.....	10
1.2 Beliggenhet.....	11
1.3 Ansatte.....	11
1.4 Medleverskap	11
2. Organisering av behandlingen.....	12
2.1 Behandlingsforløp og tiltakskjede.....	12
2.2 Systemarbeid	13
2.2.1 Familie	13
2.2.2 Jevnaldrende	14
2.2.3 Skole og arbeid	15
2.3 Behandling av (unge) voksne og mindreårige sammen	15
3. Behandlingsprinsipper og gjennomgripende strategier	15
3.1 Relasjon.....	15
3.2 Fellesskapet som metode.....	16
3.3 Omsorg	17

3.4 Sosial, praktisk og emosjonell ferdighetstrening.....	17
3.5 Brukermedvirkning	18
3.6 Struktur og forutsigbarhet	18
3.7 Ansvarsutvikling og ansvarliggjøring	19
3.8 Grensesetting	20
3.9 Forsterkning og tilbakemeldinger	20
3.10 Behandlingsfaser	20
3.11 Identitetsendring.....	21
3.12 Positive rollemodeller	22
3.13 Begrepsbruk som strategi	22
3.14 Tvang.....	22
3.15 Etablering av en positiv kultur og forebygge negativ sosial smitte.....	23
3.16 Individuell tilrettelegging.....	24
4. Spesifikke metoder og virkemidler.....	24
4.1 Kartlegging.....	24
4.2 Målarbeid	24
4.3 Innkjøringsleir	25
4.4 Arbeidslag	25
4.5 Aktiviteter og turer	25
4.6 Fysisk aktivitet og kosthold.....	26
4.7 Samlinger	26
4.8 Arbeid med ungdommens historie	28
4.9 Drama	28
4.10 Individuelle samtaler	28
4.11 Tilbud om individualterapi	28
4.12 Samkjøringstur	28
4.13 Motivasjonstur.....	29
4.14 Håndtering av vold, rømming og rusing.....	29
Oppsummering og konklusjon	30
Referanser	32

Innledning

Utprøving av rusmidler blir stadig vanligere blant ungdom i Norge (Kristoffersen, Holth & Ogden 2011). Kun et fåtall av disse ungdommene utvikler vedvarende rusmisbruk, avhengighet og alvorlige tilleggsproblemer. Likevel utgjør denne gruppen en stor utfordring på grunn av de mange og alvorlige skadevirkningene som rammer individet, familien og samfunnet. Bruk av institusjonsplassering for mindreårige har møtt mye kritikk, delvis på grunn av mangel på positive resultater som har blitt avdekket gjennom undersøkelser både i Norden og internasjonalt (Andreassen 2003, Kristoffersen et al., 2011). Selv om en del ungdommer viser positiv atferdsendring i løpet av oppholdet, vender vanskene ofte tilbake når ungdommen returnerer til normalsamfunnet (Andreassen 2003). Samtidig er det en del ungdommer som har nytte av institusjonsbehandling, og det synes i dag å være enighet om at et institusjonstilbud er nødvendig der problemene ikke ser ut til å kunne løses ved andre tiltak (Andreassen 2003; Kristoffersen et al., 2011). Det avgjørende er å utvikle gode institusjoner som i hovedsak medfører positiv utvikling for ungdommene.

Kollektivbehandling er en form for institusjonsbehandling av ungdom med rus- og atferdsvansker som har eksistert i Norge i over 30 år (Ravndal 2007). Siden det første norske kollektivet for mindreårige med rusproblemer, Tyrilikollektivet, åpnet i 1980 har en rekke kollektiver vokst frem (Ravndal 2007). Kollektivene representerte et alternativ til de mer tradisjonelle behandlingstilbudene som i stor grad var preget av medisinske forståelsesmodeller (Sørensen & Abelsen 2011). Kollektivene etterstreber å bygge opp sterke og trygge levesteder der ungdom og voksne i fellesskap kan etablere prososiale miljøer som gjennom samhandling og relasjonsbygging påvirker deltakerne til positiv personlig vekst og utvikling (Samarbeidsforum 2005). I 1991 ble Samarbeidsforum for Norske Kollektiver (SNK) stiftet, i et forsøk på å legge til rette for samarbeid mellom kollektivene. I dag er 10 kollektiver tilsluttet SNK, hvor av fem er godkjent for plassering av ungdom under 18 år etter barnevernsvedtak.

Mandatet for denne rapporten

Rapporten er skrevet på bakgrunn av en bestilling fra SNK datert november 2010. I bestillingen lyder det at ”Samarbeidsforum for Norske Kollektiver ønsker å få utarbeidet en (...) utfyllende beskrivelse av de terapeutiske virkemidler som er felles for ruskollektiver for mindreårige, kalt barnvernkollektiver. Beskrivelsen bør legge hovedvekt på de virkemidler som kollektivene har erfart har størst positiv innvirkning på behandlingsresultater”. I mandatet spesifiseres det at virkemidler skal forstås bredt ”fra rammebetingelser(...) til menneskesyn, verdiplattform og terapeutiske teknikker rettet mot enkeltklienter”. Bestillingen fra SNK ses i sammenheng med en anmodning fra Bufdir om at det ”utarbeides en beskrivelse av det som er felles for ruskollektiver for mindreårige, kalt barnevernskollektiver”. I et vedtak fra SNKs styremøte fra mai i 2011 spesifiseres det videre at ”arbeidet kan utføres i løpet av 2-4 måneder”. Beskrivelsen skal ikke være en vurdering av barnevernskollektivenes effekt eller resultater.

Avgrensning og tolking av mandatet

Forfatteren har foretatt en rekke avgrensninger og tolkninger av mandatet i samarbeid med representanter fra FoU-utvalget i SNK. I vedtaket til SNK er det lagt føringer på at prosjektet skal kunne gjennomføres på 2-4 måneder. Dette legger noen begrensninger på omfanget av rapporten. Bestillingen gjelder kun en beskrivelse av felles virkemidler i barnevernskollektivene, og virkemidler som benyttes, men som ikke er felles for kollektivene

faller derfor utenfor fokuset i denne rapporten. Dette innebærer at det innenfor et beskrevet virkemiddel også kan ligge ulikheter, men at det er det som er felles som er identifisert. Med formuleringen ”*terapeutiske virkemidler som kollektivene har erfart har størst positiv innvirkning på behandlingsresultatene*” ligger også en avgrensing fra de forhold som kan identifiseres som virksomme basert på eksisterende forskning, dersom kollektivene selv ikke fremhever dette som virkemidler. Kriteriet for å kategorisere noe som *felles*, ble satt til det som deles av *flere enn ett kollektiv*. Kollektivene må ikke ha den samme forklaringen på hvordan et virkemiddel er virker, for at virkemiddelet beskrives.

Metode

Definisjoner og begrepsavklaringer

Barnevernskollektiv

Barnevernskollektiv skal forstås som ruskollektiv som tar inn ungdom under 18 år etter barnevernsvedtak, og som er medlem av SNK. Kollektivene som tar inn voksne i tillegg til mindreårige på barnevernsvedtak ble også inkludert.

Virkemidler

Virkemidler skal forstås bredt og defineres som det kollektivene beskriver de gjør som på bakgrunn av erfaring antas å ha positiv innvirkning eller redusere negativ innvirkning på behandlingsresultatene. Virkemidler vil i denne rapporten omfatte behandlingsideologi, rammebetingelser, organisering av behandling, spesifikke metoder og gjennomgripende prinsipper og strategier. Noen metoder anses som virkemidler på forskjellige nivåer; de kan utgjøre virkemidler for å få andre metoder til å fungere, samtidig som de kan ha en terapeutisk funksjon i seg selv. Mange virkemidler er overlappende og spesifikke metoder støtter ofte opp under de generelle strategiene og behandlingsprinsippene.

Behandlingsideologi og verdigrunnlag

Ideologi skal her forstås som ”de bærende ideer og tanker som ligger til grunn for vårt menneskesyn når vi klassifiserer det vi ser og som vi orienterer oss i forhold til når vi ønsker utvikling” (Furuholmen & Andresen, 2007 s. 16). Mer konkret skal ideologi forstås som kollektivenes etiske og moralske verdier, menneskesyn og behandlingssyn (Kvaran 1996).

Teoretisk grunnlag

Teoretisk grunnlag benyttes her om kollektivenes forståelse av hvordan atferds- og rusproblemer utvikles, opprettholdes og antakelser om hvordan disse kan endres. Kollektivets teoretiske grunnlag kan være uttalt og deler av formuleringene av kollektivenes teori for utvikling, opprettholdelse og endring av atferds- og rusproblemer er utledet av forfatteren selv, basert på det innsamlede materiale.

Atferdsvansker og rusproblemer

Begrepet atferdsvansker brukes i litteraturen i stor grad som et overgripende begrep som omfatter rusproblematikk og kriminalitet. Ved plassering av ungdom i institusjon, defineres alvorlige atferdsvansker gjennom lov om barnevernstjenester som ”alvorlig eller gjentatt kriminalitet, vedvarende misbruk av rusmidler, eller på annen måte. Vedtak om plassering ved barnevernskollektivene er fattet etter denne loven og er derfor den definisjonen av atferdsvansker denne rapporten forholder seg til.

Fagterminologi

Som enkeltstående og selvdrøvne kollektiv har kultur, begrepsbruk og praksis utviklet seg selvstendig. For å oppsummere fellestrekkene blant flere kollektiver som alle har utviklet sitt eget begrepsapparat, anså forfatteren det som nødvendig å hente ut et felles meningsinnhold i begrepene og sette en felles terminologi for denne rapporten. En del av fagterminologien som anvendes er derfor lagt inn av forfatteren selv for lettere å kunne beskrive meningsinnholdet i de ulike begrepene som kollektivene benytter. I de tilfeller der forfatteren avviker fra kollektivets egne begreper, er begrepene erstattet med begreper som er tydelig definert, beskrevet og med utstrakt bruk i faglitteratur. Samtlige kollektiver har selv et uttalt prinsipp om å bruke et alminnelig og avprofesjonalisert språk.

Utvalg

Kollektivene som rapporten er basert på er tilknyttet Tyrilistiftelsen, Stiftelsen Klokkergården, Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet, Stiftelsen Fossumkollektivet og Skjerfheimkollektivet. Alle er godkjent for plasseringer etter Lov om barnevernstjenester. Med unntak av Skjerfheimkollektivet som er en offentlig institusjon tilknyttet Bufetat, er alle kollektivene private, ideelle organisasjoner.

Stiftelsen Klokkergården (K)

Stiftelsen Klokkergården ble etablert i 1980 og har totalt 64 barnevernsplasser spredd over ulike avdelinger forskjellige steder i landet. De fire kollektivene Klokkergårdenkollektivet, Nyseterkollektivet, Måløykollektivet og Stokkekollektivet har til sammen 35 godkjente plasser, mens minikollektivene Lilletorpet, Sjøly og Kannesteinen har 11 godkjente plasser. Videreføringsboligene Bergen og Oppsal har til sammen ni godkjente plasser. I tillegg tilbyr Klokkergården familiehjemsplasseringer og oppfølging i egen bolig/foreldrehjemmet. Stiftelsen Klokkergården tar unntaksvis i mot 13 åringer.

Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet (H)

Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet ble etablert i 1982 og har plass til 12 ungdommer på Hiimsmoenkollektivet, samt hhv seks og tre ungdommer i overføringsavdelingene Gata 51 og Gata 6. Stiftelsen Hiimsmoenkollektivet tar ikke imot ungdommer under 14 år, og 14 åringer tas unntaksvis inn. I tillegg tilbyr Hiimsmoenkollektivet oppfølging i egen bolig/foreldrehjemmet.

Skjerfheimkollektivet (S)

Skjerfheimkollektivet ble etablert i 1989 og har plass til totalt 12 ungdommer; 10 ungdommer på kollektivet, 1 i institusjonshybel og 1 i treningsfamilie for ungdom (TFU). Skjerfheimkollektivet tar ikke imot ungdom under 15 år. I tillegg tilbyr Skjerfheimkollektivet familiehjemsplasseringer og oppfølging i egen bolig/foreldrehjemmet.

Tyrilistiftelsen (T)¹

Tyrilistiftelsen ble opprettet i 1980, har en blandet målgruppe av voksne og mindreårige og har til sammen 15 barnevernsplasser spredd over fire avdelinger; Tyrilitunet, Tyrili Kampen, Frankmotunet og Tyrili Sør. Tyrilistiftelsen tar i utgangspunktet ikke imot ungdommer under 16 år. Tyrili har en betydelig eldre klientgruppe enn de andre kollektivene beskrevet i denne rapporten, med en gjennomsnittsalder på 31 år, og kun en liten andel (10 %) av klientene er barnevernsplasseringer (Tyrili 1980-2010). I tillegg tilbyr Tyrili oppfølging i egen bolig/foreldrehjemmet.

¹Tyrili har gått bort fra begrepet kollektiv, og bruker i stedet begrepet behandlingsfelleskap.

Stiftelsen Fossumkollektivet (F)

Stiftelsen Fossumkollektivet ble etablert i 1982, har en blandet målgruppe av unge voksne og mindreårige, og har ca 70 plasser spredd over sine ulike avdelinger; Gården, Rud, Solvold, Sørligard, Primæren og Nedre Damvei. Stiftelsen Fossumkollektivet tar ikke inn ungdommer under 16 år. Det etterstrebes at ca 65 % av klientene skal være barnevernsplasseringer. I tillegg tilbyr Fossumkollektivet oppfølging i egen bolig/ foreldrehjemmet.

Materiale

Rapporten er basert på skriftlig materiale fra kollektivene som rapporter, etterundersøkelser, styringsdokumenter, personalhåndbøker, veiledere, institusjonsplaner og bøker, samt oppfølgingsamtaler og e-postkorrespondanse med representanter fra kollektivene.

Fremgangsmåte

Datainnsamling

Forfatteren kontaktet kollektivene for å motta relevante nedskrevne dokumenter som kunne gi innsikt i kollektivenes behandlingssideologi, teoretiske forståelse, og metoder og strategier i rus- og atferdsbehandling av mindreårige.

Identifisering av felles ideologi, teori og terapeutiske virkemidler

Barnevernskollektivenes fellestrekk ble identifisert ved en kvalitativ gjennomgang av det innsamlede skriftlige materialet, samt samtaler med representanter fra kollektivene. Kriteriene for identifisering av behandlingssideologi og teori ble basert på de overnevnte definisjonene. Hovedkriteriet for identifisering av virkemidler var kollektivenes beskrivelser av hva de gjør og som de tror eller har erfart har positiv innvirkning på behandlingsresultatet. I gjennomgangen av hvert kollektivs materiale ble et analyseskjema benyttet, og informasjonen ble systematisert i en oppsummering for hvert av kollektivene. Oppsummeringene av kollektivenes egendefinerte virkemidler ble sendt ut til hvert enkelt kollektiv for kvalitetssikring i form av skriftlig tilbakemelding. Endringer ble gjort på bakgrunn av kollektivenes tilbakemeldinger. Videre oppklaringer ble foretatt via korte oppfølgingsintervjuer, og oppsummeringene ble korrigert inntil samsvaret mellom forfatterens tolkninger og kollektivets forståelse var tilfredsstillende for kollektivets representanter. Forfatteren undersøkte også hvorvidt enkelte virkemidler eller forståelsesmodeller som ikke var beskrevet av det aktuelle kollektivet, men som var beskrevet av andre kollektiver, samsvarte med det aktuelle kollektivets praksis og tenkemåte. Forfatteren foretok deretter en kvalitativ analyse av oppsummeringene, der virkemidler som var beskrevet av mer enn ett kollektiv ble identifisert som felles og inkludert i rapporten. Rapporten ble så kvalitetssjekket av representanter fra samtlige kollektiver.

Resultat

Fellestrekk i kollektivbehandling av ungdommer med rus- og atferdsvansker

Felles inspirasjonskilder

Den norske kollektivbevegelsen fant sin inspirasjon i blant annet Hasselabevegelsen som oppstod i Sverige med grunnleggelsen av Hasselakollektivet i 1969. Hasselapedagogikkens

idègrunnlag var fundert på en sosialpedagogisk og politisk forståelse av ungdommenes² rusmisbruk. Behandling dreide seg om å gi ungdommene ferdigheter, ansvar og senere kunnskap og forståelse i å håndtere sine rusproblemer. Hasselabevegelsen var opptatt av utdanning og oppdragelse av sine ungdommer. Gjennom behandlingen skulle ungdommens identitet endres og ungdommen skulle lære å etablere nye relasjoner og forandre de gamle. Medleverskapet var grunnlaget i behandlingen, og den viktigste påvirkningsprosessen skjedde i samhandlingen mellom ungdommene og de voksne i kollektivets bofellesskap (Sørensen et al., 2011). Hasselabevegelsen hadde også et tydelig standpunkt i forhold til tvang i behandling av ungdommer med rusproblemer, hvor de mente at det var etisk riktig at voksne tok tak i ungdommene med tvang fremfor at narkotikaen fikk fritt spillerom til å feste grepet (Lange-Nielsen 2004).

En annen sentral inspirasjonskilde til kollektivbevegelsen var de pedagogiske prinsippene til den russiske pedagogen Anton Makarenko. Makarenko ble i 1920-årene internasjonalt kjent for sitt system for oppdragelse av særlig vanskelige og kriminelle barn i Sovjetunionen. Hans pedagogiske prinsipper ble utarbeidet gjennom hans arbeid som bestyrer for oppdragelsesinstitusjonen Gorkij for mindreårige lovovertredere i Ukraina. Makarenkos ideer om gruppen, kollektivet og samfunnet som normsettere for den enkelte og som utøver av belønning og straff gjorde ham til en sentral skikkelse i sovjetisk skoleutvikling etter annen verdenskrig (Store Norske Leksikon, 2011). Makarenko utformet sin pedagogikk i forhold til de konkrete problemene han sto ovenfor, og det ble derfor naturlig at det praktiske arbeidet sto sentralt i hverdagen til ungdommene. Arbeidet var ingen tom beskjeftigelse, men nyttig og nødvendig og et viktig ledd i dannelsesprosessen (PaxLeksikon, 2011). Det var gjennom det nødvendige arbeidet at mennesket ble fostret til solidariske samfunnsborgere. Gjennom solidaritet og samarbeid skulle man oppnå felles mål, samtidig som gruppen stimulerte en rikere utvikling av det enkelte barn (Makarenko 1954).

I tillegg har flere kollektiver hentet inspirasjon fra terapeutiske samfunn (S, K, F). Denne behandlingstilnærmingen har sine røtter i et bestemt perspektiv som blant annet vektlegger personlig ansvar, klare grenser og konsekvenser for regelbrudd, gode leveregler, og rehabilitering i sin behandling av rusmisbrukere (Sørensen et al., 2011, Furuholmen et al., 2007)

Målgruppe

Målgruppen for samtlige kollektiver er ungdommer med vedvarende og alvorlige rusproblemer, eventuelt kombinert med andre atferdsvansker. Ungdommene plasseres i hovedsak etter atferdsparagrafene i Lov om barnevernstjenester § 4-24. Vedtakshjemlene gir adgang til plassering og tilbakehold uten ungdommens samtykke i medhold av denne lovens § 4-24 første og annet ledd, og § 4-25, og plassering og tilbakehold med ungdommens samtykke etter § 4-26. Ungdom som er under omsorg etter § 4-12, kan også plasseres, men da i kombinasjon med atferdsvedtak. Fossumkollektivet og Tyrili har også voksne rusmisbrukere som målgruppe (Fossumkollektivet kun opp til 25 år).

Ungdommene i målgruppen har også ofte tilleggsvansker som angst, traumer og depresjon, selvskading, søvnløshet, ADHD og ulike psykososiale vansker, lærevansker, skolevegring og svake skolekunnskaper. Tilleggsproblematikk knyttet til kriminalitet, vold, og prostitusjon er også vanlig.

² Kollektivene omtaler klienter som ungdommer og miljøarbeidere som voksne. Tyrili bruker hhv elev og leder i stedet. Denne rapporten vil bruke begrepene ungdom og voksne.

Rusproblematikk må være en del av problembildet, men omfang og type rusproblem kan variere. Inntak vurderes også ut i fra kvaliteter ved og sammensetning av den eksisterende ungdomsgruppen, samt alder, behov og modenhetsnivået til den innsøkende ungdommen. Avslag eller fraråding kan bli gitt til ungdommer med alvorlige psykiske lidelser, ungdommer som ikke kan forventes å nyttegjøre seg tilbudet eller ungdommer som man tror kan ta kontrollen og ødelegge ungdomskulturen. Hiimsmoen og Skjerfheim reserverer seg også mot inntak av ungdommer som anbefales fast medisinerer relatert til psykiske lidelser.

Resultatmål

Alle kollektivene har som overordnede mål at ungdommene skal mestre et liv uavhengig av rus etter behandlingen og fungere i samfunnet med de regler, krav og muligheter dette gir. Dette innebærer å inneha et visst nivå av sosial-, arbeids- og praktisk kompetanse, kunnskaper, lovlighet og god psykisk og fysisk helse. Ungdommen skal bedre kunne håndtere motgang, skuffelser, frustrasjoner og ensomhet, kunne delta i utdanning og arbeidsliv, og ha en meningsfull fritid. Ungdommen skal ha et bedre forhold til sin nære familie, og en positiv ungdomskrets (prososiale venner).

Behandlingsideologi

Alle kollektivene arbeider etter humanistiske og demokratiske verdier. Viktige verdier er likeverd og respekt, solidaritet, åpenhet, redelighet, deltakelse og innflytelse og et inkluderende og ikke-diskriminerende fellesskap. I tillegg vektlegges prososiale verdier som personlig ansvarsfølelse, hensynsfullhet, deling og samarbeid. Ungdommen skal ikke avvises når han eller hun viser motstand og negativ atferd, men må heller få hjelp og støtte til nye strategier. Kollektivene skal være trygge og rusfrie. Kollektivene mener i tillegg at samfunnet har et moralsk ansvar og må gripe inn overfor de ungdommer som selv ikke har motivasjon, styrke eller vilje til å stanse sitt eget misbruk.

Alle kollektivene bygger på et humanistisk menneskesyn. Dette innebærer et syn om at mennesket har en fri vilje, ansvar for sine handlinger, er unik, likeverdig og har en ukrenkelig egenverdi. Mennesker har muligheter til å og verden på en uheldig måte, og kan svekke deres evne og vilje til å handle prososialt. For noen blir dette så hemmende at det for en periode er nødvendig å plassere dem med tvang for å gjøre dem tilgjengelig for behandling. Denne tiden kan ungdommen bruke til å få avstand til rusmidler og rusmiljø, og kan derfor etter hvert foreta valg som er mindre preget av antisosiale holdninger, verdier og kultur. Samtidig antar kollektivene at ingen kan behandles eller utvikles mot sin vilje, og det er derfor avgjørende å få ungdommene med på å ta ansvar for sin egen utvikling og motivere dem for endring. Ungdom har tatt og tar egne valg, innenfor de muligheter og begrensninger omgivelsene gir og er ansvarlige aktører i sin egen utvikling. Det må fokuseres på egne muligheter og eget ansvar for å skape seg en god fremtid som motsetning til en offerrolle. Endring og utvikling skjer gjennom positive relasjoner og deltakelse i et åpent fellesskap. Skjerfheim og Hiimsmoen mener i tillegg at en som misbruker rusmidler må lære at bruk av rus og medikamenter ikke er formålstjenelig når ungdommen skal lære å takle problemer og livets utfordringer for øvrig.

Teoretisk Grunnlag

1. Forståelse av utvikling og opprettholdes av rus- og atferdsvansker

Alle kollektivene mener at menneskets tenkemåte og oppførsel utvikles i et samspill mellom deres medfødte egenskaper og det omkringliggende sosiale miljøet. Atferdsvansker, inkl. rusproblemer utvikles gjennom sosial læring i de ulike sosiale systemene barnet inngår i over år, og forstås slik som et resultat av risikofaktorer ved individet (ungdommen) og hans/hennes omgivelser, og samspillet mellom disse. Ungdommene har ofte havnet i miljøer der antisosial

atferd som kriminalitet og rusmisbruk læres og opprettholdes. I disse miljøene utvikler også ungdommene stil, tone og holdninger som hindrer adgang til prososiale miljøer og som hindrer dem i å frigjøre seg fra antisosiale venner og dermed også fra rusen. Rusmisbruk og antisosial atferd utvikles videre og opprettholdes i antisosiale ruskulturer der rus og antisosial atferd er nøkkelen til aksept og tilhørighet. Ungdommer kan også ruse seg for å dempe vonde minner og ubehag, angst, depresjon og uro, for å få spenning, sosial tilhørighet, anerkjennelse og makt og kontroll, og rusing kan slik være et symptom på underliggende problematikk. Mens de andre kollektivene ikke omtaler avhengighet, vektlegger Fossumkollektivet og Tyrili også den kjemiske, psykiske og fysiske komponenten til avhengighet i sin forståelse av problemutvikling. De antar at misbruk og avhengighet til rusmidler også opprettholdes av den kjemiske toleransen og de psykiske, fysiske og nevrobiologiske endringer tilstanden medfører.

2. Antakelser om hva som skal til for å endre atferds- og rusproblemer

I samsvar med kollektivenes forståelse av rus- og atferdsvansker, rettes behandlingsarbeidet mot de samme forholdene som har bidratt til utvikling og opprettholdelse av disse vanskene. Dette innebærer at behandlingsarbeidet til alle kollektivene fokuserer både på individet og de sosiale systemene ungdommen lever i.

På individnivå mener kollektivene at ungdommens sosiale og praktiske ferdigheter må utvikles og trenes opp. Ungdommene må lære grunnleggende sosiale ferdigheter som å vise hensyn, dele og samarbeide, de må lære å ta personlig ansvar og de må lære en rekke praktiske ferdigheter. I tillegg må antisosial og rusrelatert atferd og holdninger endres. Ungdommene må avlære rusmisbrukeratferd, stil og tone, slik at de lettere vil kunne få innpass blant veltilpassede ungdommer som kan hjelpe dem å utvikle en ny prososial identitet. For å styrke læringsprosessene forsterkes³ prososial og ønsket atferd gjennom ros, oppmerksomhet og belønning, mens utilsiktede forsterkningsbetingelser for antisosial atferd og rusatferd fjernes. I tillegg kreves en styrking av et ofte nedbrutt selvbilde. Samtlige kollektiver mener også det er nødvendig at ungdommene får innsikt i egne følelser og mønstre, utvidet kunnskap på en rekke områder, og de må få anledning til å bearbeide egne traumer og tap. I tillegg mener samtlige kollektiver at ungdommene har inngått i et mønster av rus- og antisosial atferd, og derfor må bevisstgjøres og hjelpes til innsikt og refleksjon over disse atferdsmønstrene som ikke lenger er nødvendige eller hensiktsmessige strategier.

På systemnivå mener kollektivene det kreves endringer i skolefungering, foreldre/familiefungering og relasjoner til jevnaldrende. Ungdommens skoleferdigheter må trenes opp og skoletilbudet tilpasses, familiesamspillet må endres og ungdommer må skifte ut antisosial ungdomskrets med prososiale venner. Flere kollektiver mener også at foreldreferdigheter ofte må trenes opp (S, H, K, F)

3. Prosessmål - Forutsetninger for endring

For at endring skal finne sted slik at ungdommene når de overordnede målene for behandlingen, kunne følgende felles delmål identifiseres for samtlige kollektiver:

1. Ungdommen må utvikle ny kompetanse; bedre ferdigheter innen økonomi og forbruk og andre praktiske- og livsferdigheter, skole- og arbeidsferdigheter, samt sosiale ferdigheter.
2. Det må etableres gode og trygge relasjoner mellom voksne og ungdommer.
3. Ungdommen må opprettholde og utvikle formålstjenlig kontakt med familie.

³Forsterkning brukes innen psykologi som betegnelse for atferd, reaksjoner eller konsekvenser som medfører at en bestemt atferd eller holdning fremmes (*Store norske leksikon*)

4. Ungdommen må utvikle selvinnsett, personlig ansvarfølelse, verdisyn, selvstendighet, håp om og motivasjon for endring.
5. Det må skapes trygghet og trivsel for alle på kollektivet.
6. Ungdommens sosiale nettverk må utvikles og styrkes: nye prososiale kontakter i nærmiljøet bør opprettes, kontakt med prososiale venner i hjemmemiljøet må gjenopprettes, mens kontakt med det antisosiale nettverket må reduseres eller brytes.
7. Ungdommen må utvikle en rusfri og trygg identitet.
8. Ungdommens selvtillit og selvbylde må styrkes.
10. Ungdommens frustrasjonstoleranse, problem- og konfliktløsningsferdigheter må ofte forbedres.
11. Det må etableres et positivt miljø og negativ sosial smitte og rusing på kollektivet må forhindres. Rømming, vold og utagerende atferd må forebygges.
12. Ungdommen må få anledning til å bearbeide egne traumer og tap

Felles terapeutiske virkemidler i kollektivbehandling av mindreårige

0. Behandlingsideologi som terapeutisk verktøy

Felles for alle kollektivene er at behandlingsideologien er et viktig terapeutisk verktøy.

Behandlingsideologien skal alltid tjene behandlingsformålet, og er derfor under kontinuerlig utvikling og endring, og ikke et uttrykk for evigvarende, filosofiske sannheter.

Behandlingsideologien anvendes som terapeutisk verktøy gjennom aktiv formidling til nyansatte, og et kontinuerlig fokus for diskusjoner slik at den videreutvikles i samsvar med behandlingsformålet. Behandlingsideologien skal være synlig i fellesskapet; både i relasjonene mellom ungdommene og de voksne, og i måten ungdommene møtes på. Å gi ungdommene ansvar og holde dem ansvarlig for sine valg, og bruk av fellesskapet for å skape utvikling og endring er viktige terapeutiske verktøy som direkte reflekterer kollektivenes behandlingsideologi. Det at de voksne og ungdommene tror på innholdet i behandlingsideologien er også et virkemiddel i seg selv, ved at det vil påvirke hvordan de voksne møter ungdommene, og hvordan ungdommene forstår sin egen situasjon og hva som skal til for å få løst sine problemer. Den sterke endringsoptimismen og løsningsorienterte tilnærmingen er også sentral, hvor det handler om å se muligheter, ikke begrensninger, om å være mer opptatt av ressurser enn av problemer, og en fortsatt tro på at endring er mulig også når ungdommene trår feil.

1. Felles Rammebetingelser

1.1 Organisasjonsstruktur

Felles for alle kollektivene er at de har en tydelig organisering, med klare fordelte ansvarsområder, og myndighetsfordeling. Det arbeides med å skape et samarbeidsklima preget av medbestemmelse og eierskap, og hver enkelt miljøarbeider har et stort handlingsrom innenfor behandlingsrammen og tiltaks- og behandlingsplanene. Samtlige kollektiver mener dette også er med på å skape en god personalkultur, med effektiv oppgaveløsning og godt samarbeid.

Ansvarsområder for drift, behandling, administrasjon, økonomi og personal er tydelig delegerte oppgaver, selv om delegeringen varierer. Samtlige kollektiver har også ansatte som er ansvarlig for organiseringen og drift av arbeidslagene. I tillegg har kollektivene delt inn en rekke ansvarsområder for ansatte som for eksempel aktivitetsplanlegging, planlegging av turer m.m. Samtlige kollektiver har også ansatte som er ansvarlig for å koordinere familiearbeidet ved avdelingen (familiekonsulent, familieansvarlig, familieterapeuter). Videre er kollektivene organisert slik at hver miljøarbeider er behandlingsansvarlig/kontaktperson for et antall

ungdommer. Samtlige kollektiver har også ansatte som er ansvarlig for å koordinere skoletilbudet til ungdommen. Skjerfheim og Klokkergården (ved de største avdelingene) har også ledende miljøterapeuter som har ansvar for den daglige driften, planlegging og organisering.

1.2 Beliggenhet

Alle kollektivene ligger i skjermede omgivelser. Dette skal bidra til at ungdommen kommer bort fra sitt destruktive miljø og unna storbyens fristelser. Kollektivene antar at fysisk avstand til hjemstedet reduserer sjansen for at ungdommen rømmer og at avstand til ruskontakter og rusmiljø reduserer muligheten for at ungdommen ruser seg. Ungdommen får ved slik hjelp til å bryte med sitt antisosiale miljø. Flere kollektiver har også egne oppfølgingsavdelinger som ligger mindre skjermet til. Slik kan ungdommen få støtte i en overgang fra livet i kollektivet til et liv i det vanlige samfunnet, samtidig som en mindre skjermet avdeling utgjør en mer utfordrende treningsarena (T, K, H, F). Skjerfheim har ingen oppfølgingsavdeling, men har treningsleiligheter og familiehjem som kan fungere på samme måte.

1.3 Ansattgruppa

Felles for alle kollektivene er at den enkelte medarbeider og voksegruppa som helhet er det viktigste redskapet i arbeidet med ungdommene. Kollektivene søker medarbeidere som har sterkt personlig engasjement i å hjelpe ungdom og som selv står inne for verdier som sammenfaller med kollektivets. Det er viktig at de har personlige egenskaper som gjør at ungdommene liker, knytter seg til og respekterer dem. Alle kollektivene mener voksegruppen bør representere en variasjonsbredde av rollemodeller, og bestå av personer med ulik bakgrunn, både med hensyn til kunnskaper, ferdigheter, personlig kultur, og personlige egenskaper. Det betraktes som viktig å sette sammen en gruppe medarbeidere som representerer et ulikt og bredt spekter av fag og yrkesbakgrunn. Derfor har alle kollektivene tverrfaglig sammensatte voksegrupper med helse- og sosialfaglig utdanninger, psykologer, pedagoger og håndverkere. I alle kollektivene har personalet fast individuell intern veiledning. I tillegg har voksegruppen fast ekstern veiledning, hvor det fokuseres på gruppeprosesser, utfordringer og samarbeid i voksegruppen.

Alle kollektivene har en rekke møter for de ansatte som bidrar til at personalgruppen blir mer samkjørt og enhetlig, og som utgjør en arena for kollegial veiledning og støtte. Alle kollektivene har behandlingsmøter hvor det fokuseres på den individuelle ungdom, men også på gruppen som helhet, i tillegg til overlappingsmøter ved bytte av personalgruppe. I samtlige kollektiver samles de voksne jevnlig for å planlegge og avklare praktiske forhold for dagen eller for uka. Samtlige kollektiver har også møter for de voksne som ivaretar den faglige utviklingen, sikrer medvirkning og samordning blant de ansatte og tilrettelegger for gode omforente løsninger.

1.4 Medleverskap

Medleverskap innebærer at de ansatte bor og lever sammen med ungdommene i perioder. Lengden på slike perioder varierer mellom kollektivene, fra 6 uker på kollektivet og 2 uker fri (H), til en til to uker på og en uke fri (K, F). Skjerfheim har 16 dager på og 12 dager fri, mens Tyrili har en arbeidsramme med medleverturnus hver sjette helg, og skiftordning i ukedagene. Flere kollektiver etterstreber å aldri bytte ut alle medleverne på en gang (F, H, H). Samtlige kollektiver søker å tilrettelegge arbeidsrammen på en slik måte at størst mulig kontinuitet og samkjøring sikres for både voksne og ungdom.

Kollektivene mener at medleverskapet og utvikling av gode relasjoner over tid danner grunnlaget for tillit, håp og tro på at endring er mulig. Medlevertiden brukes til å være sammen med ungdommene, ivareta dem, gi omsorg, og motivere for endring. Det å bo og leve sammen i et fellesskap gir store og mange muligheter til gjensidig påvirkning og læring. Medleverskapet antas å fremme trygge, stabile og dype relasjoner mellom ungdom og voksen og grunnleggende tillit hos ungdommene, som er nødvendig i situasjoner hvor ungdommene trenger støtte. Kollektivene tror medleverskapet gjør de voksne betydningsfulle for ungdommene, og fremmer kontinuitet og kvalitet i relasjonene mellom voksen og den enkelte ungdom. At de voksne lever og bor sammen med ungdommene i perioder gjør utviklings- og læringsprosessen intensiv og stabil. Når voksne bor og lever på kollektivet, kan normene som gjelder på dagtid også lettere opprettholdes på kveldstid noe som bidrar til å skape kontinuitet for ungdommene. Det at voksne er sammen med ungdommen i ulike settinger, og står sammen med ungdommene når situasjoner blir vanskelige, gjør at de oppleves som trygge og gode voksenmodeller og kollektivet som et trygt sted å bo. Totalt sett får voksne et helhetlig bilde av den enkelte ungdom, og kan gi åpne og direkte tilbakemeldinger på ungdommens utvikling. Dette gjør at voksne kommer i god posisjon til den enkelte ungdom. Videre har man med medleverskap gode muligheter til å hindre utvikling av en negativ ungdomskultur og bygge opp en god behandlingsallianse med ungdomsgruppen. Medleverskapet innebærer mye og stabilt samvær mellom voksne og ungdommer, noe som øker muligheten for at voksenkulturen får råde. Videre antas medleverskapet å bidra til færre behandlingsavbrudd ved å bidra til stabile og trygge relasjoner, og ved at de samme voksenpersonene er tilstede over lengre tid. Enkelte kollektiv fremhever også at medleverskap kan bedre programintegritet ved at personalgruppen blir mer samkjørt og det blir det enklere for dem å sikre at programmet blir likt formidlet til alle, likt forstått og likt praktisert (programintegritet). Bo- og levefellesskapet utgjør slik både konteksten og metoden for endringsprosessen for kollektivene.

2. Organisering av behandlingen

Med unntak av Skjerfheim, driver samtlige stiftelser behandling av ungdommer ved flere avdelinger. Alle kollektivene, inklusive Skjerfheim, driver også systemrettet arbeid som familiearbeid, skolearbeid og arbeid med jevnaldrende. I tillegg organiserer samtlige kollektiver leiligheter for ungdommene og de fleste har også familiehjem eller besøkshjem som kan brukes ved behov (S, F, K).

2.1 Behandlingsforløp og tiltakskjede

Felles for alle kollektivene er at behandlingsforløpet består av en forberedelsesfase utenfor kollektivavdelingen, en behandlingsperiode i en kollektivavdeling, samt overføringsarbeid og et oppfølgingsstilbud. Behandlingsforløpet kan ta ulike veier og variere etter ungdommens alder og individuelle behov.

Forberedelsesfase På Hiimsmoen og Skjerfheim starter alle behandlingsforløp med en innkjøringsleir (*se beskrivelse kap 4.3*) før ungdommen flytter inn i kollektivet. De fleste behandlingsforløp starter med en innkjøringsleir også ved Fossumkollektivet, Tyrili og Klokkergården, men her kan en ungdom flytte inn i en avdeling i forkant av innkjøringsleiren slik at man kan reise med flere nye ungdommer på innkjøringsleir samtidig. Flere kollektiver forsøker å ha fellesinntak av ungdommer noen ganger i året (F, K). Utover dette bruker de hhv besøkshjem (F) og korttidsavdeling (K) for å kunne ta inn ungdommer kontinuerlig. Tyrili har månedlige felles- eller enkeltinntak. Skjerfheim og Hiimsmoen har enkeltinntak, selv om Hiimsmoen også kan ha fellesinntak.

Behandlingsperiode Behandlingsvarigheten varierer fra 1 til 4 år, dersom oppfølgingsarbeidet inkluderes. Behandlingsvarigheten varierer mellom kollektivene. Selve behandlingen styres av individuelle behandlingsplaner og er basert på den enkelte ungdoms tiltaksplan.

Behandlingsresultatene legges frem i ansvarsgruppemøter som vurderer hvorvidt noen av målene i tiltaksplanene/behandlingsplanene kan regnes som oppnådd. Behandlingsplanen evalueres og endres kontinuerlig, og slik fortsetter behandlingen til alle mål i tiltaksplanene er nådd med mindre kommunen (barnevernstjenesten), Bufetat (fagteam) eller ungdommen avbryter behandlingen tidligere. Behandlingsoppholdet avsluttes når kommunen, ungdom og kollektiv anser oppdraget for fullført eller at behandlingstilbudet ikke lenger er formålstjenlig. Dette diskuteres også i ansvarsgruppemøtet, og det samarbeides med foresatte. Bakgrunnen for kommunens vurderinger vil være ungdommens utvikling i forhold til de mål som er satt i kommunens tiltaksplan. Felles for kollektivene er også at dersom ungdommen skriver seg ut og flytter fra avdelingen vil det være mulig med gjeninntak der dette er hensiktsmessig.

Videreføringsarbeid og oppfølging Videreføringsarbeid og oppfølging er en viktig del av tiltakskjeden i behandlingstilbudet til kollektivene og er en del av det helhetlige behandlingstilbudet. Til videreførings- og oppfølgingsarbeidet kan noen kollektiver ta bruk av familiehjem/treningsfamilie/besøkshjem (K, S, F), videreføringsavdelinger (H, T, F, K) og leiligheter med oppfølging (Samtlige kollektiver). Kollektivene kan slik sies å arbeide ut ifra et tobasesystem, hvor ungdommen får prøve seg i en overgangsavdeling mens de fremdeles har en trygg base i kollektivavdelingen som de kan flytte tilbake til etter behov.

Overføringsavdelinger kan også fungere som en trygg base mens ungdommen forsøker seg i leilighet eller hjemme i foreldrehjemmet. Ved alle overgangsalternativer får ungdommen tett oppfølging fra personalet. Grunntanken er å gi ungdommen en selvstendighetstrening under kontrollerte og trygge rammer. Dette innebærer trening i å styre egen økonomi, ha en fast struktur i hverdagen og utvikle og ivareta et sosialt nettverk. Ungdommene har tilbud om fortsatt tilknytning til kollektivene selv etter at behandlingsforholdet er avsluttet. Tidligere ungdommer blir inviterte på diverse arrangementer og kan alltid ta kontakt når de har behov for det. Kollektivene kan selge også etterverns plasser til kommunene.

2.2 Systemarbeid

Alle kollektivene anser det som viktig å få ulike sosiale systemer rundt ungdommen til å trekke i samme retning. Kollektivene forsøker å iverksette tiltak på flere arenaer samtidig, i hensiktsmessig rekkefølge og benytte terapeutiske ressurser innenfor de samme systemene. Kollektivene arbeider slik multisystemisk, med fokus på ungdommens familie, jevnaldrene, skole og arbeid.

2.2.1 Familie

Alle kollektivene etterstreber å involvere foreldrene til ungdommene i behandlingen. Det vektlegges å skape et best mulig samarbeid med familie og andre viktige personer som kan være til støtte for ungdommen. Alle kollektivene mener at inkludering av familien i endringsprosessen styrker arbeidet med den enkelte ungdommen, og skaper en kultur der familiene støtter hverandre, ungdommene og kollektivet. Alle kollektivene har erfart at foreldres aktive deltakelse i endringsarbeidet bidrar til at endringen blir varig. Derfor arbeides det aktivt med at ungdommene skal ha formålstjenelig kontakt med sine familier. Familiene skal møte de andre familiene, ungdommene og de ansatte jevnlig gjennom oppholdet. Alle kollektivene arbeider for å bedre samspillet i familien, bedre kommunikasjon, grensesetting og konfliktløsning. Kollektivene har erfart at ungdom profiterer på at viktige voksenpersoner, som foresatte, saksbehandlere og de ansatte, samarbeider godt. Samtlige kollektiver mener også det kan bli viktig å styrke foreldrefunksjonen. Familiearbeidet i alle kollektivene foregår

både i formelle og uformelle arenaer hvor ungdommene og deres familier møtes, og får hjelp til å bearbeide forholdet dem i mellom. Alle kollektivene har et ønske om at foreldre eller andre nære deltar i ansvarsgruppemøtene når dette er mulig og hensiktsmessig for ungdommen.

Informasjonsmøte for familien arrangeres av flere kollektiver i starten av oppholdet (F, K, S, T). Intensjonen er å gi informasjon om behandlingsmetodikken, innhente informasjon fra foresatte og tilrettelegge for et godt samarbeid.

Foreldresamtaler, i form av veiledning, rådgivning eller rene støttesamtaler er en viktig del av familiearbeidet i flere kollektiver (K, S, H, T).

Familiesamtaler, som er forberedte og målrettede samtaler mellom ungdom og foresatte tilbys av flere kollektiver (H, K, F, S).

Kurs og/eller seminarer for foreldre holdes opptil flere ganger i året ved samtlige kollektiver. Aktuelle tema kan være foreldrerollen, autoritet og grensesetting, kommunikasjon, samspill og samarbeid mellom foreldre og kollektiv, samt håndtering av hjemreiser, rus og vold.

Samlinger med familien arrangeres flere ganger i året av samtlige kollektiv. Her samles ungdommene, foresatte og/eller andre viktige voksenpersoner, søsken over 15 år, og de voksne fra kollektivet. Formålet er å skape en større forståelse hos foresatte/søsken for ungdommens problematikk, la familien oppleve at de ikke er alene om sin situasjon og delta i ungdommens utvikling, gi innsikt i kollektivenes arbeid med den enkelte og ungdomsgruppen som helhet, samt positivt sosialt samvær.

Familiebesøk og familiesammenkomster Samtlige kollektiv tilrettelegger for at familiene til ungdommene skal kunne komme på besøk på kollektivet. Alle kollektivene har også årlige fester og middager hvor familiene er invitert til å delta.

Hjemreiser er besøk hjem til foresatte i løpet av behandlingsperioden. I alle kollektivene lager ungdommen en hjemreiseplan før hjemreisen som gjennomgås med de voksne, og med foresatte over telefon. Hensikten med hjemreisene er å styrke relasjonen mellom ungdommen og foresatte, gjenopprette gjensidig tillit i familien, og at familien får ta del i ungdommens utvikling. I tillegg for ungdommen trene på å takle/unngå tidligere rusmiljø uten å falle tilbake til gammel atferd.

2.2.2 Jevnaldrene

Alle kollektivene betrakter andre ungdommer som en av de viktigste påvirkningskildene for ungdommene, og arbeid i forhold til ungdommens sosiale nettverk anses derfor som avgjørende. Målet i denne sammenheng er at ungdommen skifter ut antisosiale venner med prososiale venner og slik skaper et positivt og rusfritt sosialt nettverk. Ungdommens sosiale nettverk kartlegges for å få klarlagt hvilke kontakter ungdommen bør bryte med, og hvilke han eller hun bør forsøke å gjenoppta. Et typisk verktøy i denne prosessen er nettverkskart, hvor man får oversikt over hvem som er betydningsfulle for ungdommen og hva slags ressurser ungdommen har i nettverket sitt. Videre settes det opp konkrete målsettinger som ungdommene arbeider mot for å utvikle og styrke eget prososialt nettverk. Alle kollektivene arbeider med å bevisstgjøre ungdommene den påvirkningen andre ungdommer kan ha på dem, og gjennom en slik prosess få dem til å bryte med sitt gamle rusmiljø, gjenoppta kontakten med rusfrie venner og/eller skaffe seg nye. Det arbeides også aktivt med å tilrettelegge for at ungdommen får etablert nye prososiale kontakter i sitt midlertidige miljø, gjennom deltakelse i aktiviteter og mulighet for besøk av prososiale kontakter. Skolen betraktes også som en viktig arena for å finne rusfrie venner. Til slutt fokuserer kollektivene på å styrke det sosiale nettverket som venter der ungdommen blir boende etter oppholdet i kollektivet, blant annet gjennom å oppmuntre og motivere ungdommen til å gjenoppta kontakten med tidligere rusfrie venner under hjemreiseturer. Grunnleggende i dette arbeidet er trening i sosiale ferdigheter.

2.2.3 Skole og arbeid

Alle kollektivene mener at manglende praktiske, arbeids- og skolerelaterte ferdigheter legger hindringer for ungdommen både i arbeidslivet og på sosiale arenaer, i tillegg til at det bidrar til å opprettholde et lavt selvbylde. Derfor anses forbedring av disse ferdighetene som en viktig del av behandlingen. Gjennom deltakelse i arbeidslag og skole arbeides det med å motivere ungdommen for utdanning og arbeid. Målet for samtlige kollektiv er at ungdommen skal få gode opplevelser i forhold til skole og arbeid, og mestre skole- og arbeidskrav, samt ivareta ungdommers rett til opplæring.

Skole Alle kollektivene, bortsett fra Skjerfheim⁴, har et skoletilbud til sine ungdommer. Det arbeides med å motivere ungdommen for skolegang fra starten av oppholdet, og ungdommens tidligere erfaringer, skolebakgrunn og forberedelsesbehov kartlegges, for å kunne tilrettelegge best mulig. Ungdommene får trene på å være i en skolesituasjon, og de får muligheten til å tette kunnskapshull, lære mer om studieteknikk, oppøve konsentrasjon og utholdenhet og øve seg på "elevrollen". Ungdommene som kommer til kollektivene har forskjellige erfaringer i forhold til skole, og for noen vil det å starte i ordinær skole være riktig, mens andre trenger lengre tid til forberedelser. Alle kollektivene følger opp og koordinerer samarbeidspartnere rundt den enkelte ungdom i forhold til skole. Leksehjelp tilbys et par ganger i uken ved samtlige kollektiver.

Arbeid For alle kollektivene er hensikten med arbeidstrening, ved siden av å tilegne og utvikle sosiale ferdigheter, at ungdommen skal få økt praktisk kompetanse, lære utholdenhet og nøyaktighet, og at arbeid skal gjøres ferdig. De skal videre lære å passe tider, leve etter rutiner og utvikle ferdigheter som de kan ha bruk for senere i livet og som er nødvendig for å delta i det vanlige arbeidslivet. De skal dessuten oppleve mestring gjennom arbeid som er tilpasset deres ferdighetsnivå. Viktige virkemidler er arbeidslagene, skole og arbeidspraksis. Samtlige kollektiv forsøker å legge til rette for at ungdommen kan få arbeidspraksis hos ulike bedrifter i kommunen. Flere kollektiver kan også tilby lønnet praksisplasser i kollektivene (T, H, K). Arbeidspraksis fordrer at ungdommen har oppnådd en viss grad av avstand fra rus og ruskultur og har vist grunnleggende utholdenhet og ansvarsfølelse.

2.4 Behandling av (unge) voksne og mindreårige sammen

Tyrili og Fossumkollektivet betrakter det som positivt for sine ungdommer å være i behandling sammen med unge voksne rusmisbrukere, og har erfart at dette kan virke forebyggende mot at det utvikler seg en negativ subkultur blant ungdommene og slik redusere risiko for negativ sosial smitte mellom ungdommene.

3. Behandlingsprinsipper og gjennomgripende strategier/metoder

3.1 Relasjon

Samtlige kollektiver betrakter gode relasjoner mellom voksne og ungdom som et sentralt virkemiddel og som en forutsetning for at endring skal kunne skje. Det er gjennom relasjonene man har størst mulighet til å veilede og påvirke ungdommene.

⁴ Bufetat tillater ikke kollektivet selv å gi et skoletilbud og Vestfold fylkeskommune har avvist henvendelser fra kollektivet om dette. Skjerfheimkollektivet ser i likhet med sine kollektivkollegaer nytteverdien av et slikt tilbud.

Relasjon, slik flere kollektiver bruker det, kan referere både til en terapeutisk behandlingsallianse⁵ og en mellommenneskelig relasjon i form av et emosjonelt bånd og en form for (*psykologisk*) tilknytning som etableres mellom ungdommene og de voksne. I denne relasjonen etablerer de voksne seg som omsorgspersoner i forhold til ungdommene. En slik relasjon varer ofte utover behandlingsforholdet. Gode relasjoner antas å muliggjøre vellykket grensesetting ved at ungdommer vil være mer villig til å samarbeide med voksne de liker og bryr seg om. Relasjoner etableres og utvikles ved at voksne er deltagende i ungdommens hverdag og fritid. Samtlige kollektiver fremhever medleverskapet som et sentralt virkemiddel for å fremme relasjoner. Videre trekker samtlige kollektiver også frem nye erfaringer og positive mestringsopplevelser som faktorer som fremmer relasjonsbyggingen. Kollektivene arbeider målrettet med relasjonene gjennom innkjøringsleir, motivasjonsturer, gjennom samarbeid om praktiske oppgaver, og arbeidstrening. Det fokuseres på å vise gjennom handling og ord at man bryr seg om og med ungdommen. I relasjonsarbeidet vektlegger kollektivene kvaliteter hos de voksne som evne til å vise varme og empati, struktur og grenser, støtte, ta ansvar og hjelpe ungdommen til å utforske vanskelige tema. Videre vektlegges evne til å kunne vise sensitivitet overfor ungdommens ulike reaksjoner, engasjement og interesse, formidle håp til ungdommen om at endring er mulig, samt formidle respekt som styrker ungdommens egenverdi.

3.2 Fellesskapet som metode

På kollektivet bor voksne og ungdommer sammen i et fellesskap. Samtlige kollektiver mener at deltakelse i fellesskapet innebærer at ungdommene og de voksne må vise frem mange sider av egen fungering i ulike grupper og på samlinger. Fellesskapet med de andre ungdommene og de voksne skaper tilhørighet, trygghet, og sosial kontroll og er en viktig treningsarena for mellommenneskelige forhold. Fellesskapet er også den viktigste arenaen for selvhjelp, sosial læring, oppbygging av relasjonskompetanse og emosjonelle ferdigheter, hvor ungdommer får muligheten til å møte utfordringer og få de tilbakemeldingene de trenger for å kunne utvikle seg. Alle kollektivene bruker fellesskapet aktivt som metode i behandlingen. Kollektivene tror problemer best løses gjennom bearbeiding av problemer i samvær og samhandling med andre. Ungdommene kan erfare at de ikke er alene med sine opplevelser, og at de kan kjenne seg igjen i hverandres historier og benytte dette i arbeidet med egen historie. Ved å høre andres historier kan de få en forståelse av hvordan problemer blir til og hvorfor man velger bestemte løsningsstrategier. Fellesskapet er gjennomgripende i alt som foregår i kollektivet, og kan slik betraktes som både kontekst og metode for endringsprosessen. Samtlige kollektiver fremhever medleverskapet som en viktig forutsetning for å kunne benytte seg av fellesskapet som metode. Noen kollektiver fremhever også at dette er et familielignende fellesskap.

Sosialisering Samtlige kollektiver betrakter sosialisering som en grunnleggende påvirkning i kollektivene. Sosialisering er betegnelsen på den prosessen der elevene lærer nye væremåter gjennom å delta i fellesskapet og i ulike aktiviteter. Gjennom de relasjoner som oppstår mellom ledere og elever vil sosialiseringssprossene i seg selv ofte være tilstrekkelig til å skape utvikling hos den enkelte elev. Sosialiseringen tilrettelegges gjennom å organisere

⁵ Relasjonsbegrepet kan operasjonaliseres etter Bordins (1979) begrep arbeidsallianse, som defineres som *en samarbeidsrelasjon mellom klient og terapeut som gjør det mulig for klienten å akseptere og være aktiv deltaker i terapiprosessen*. Avgjørende for styrken og kvaliteten på denne alliansen er grad av enighet mellom behandler og klient om behandlingens målsetning, en avklaring av de oppgaver som tilkommer hhv behandler og klient og båndet mellom klient og behandler (Bordin 1979).

de materielle, sosiale og psykologiske forhold på kollektivet og å gjøre kollektivets kultur tydelig.

Gruppen som virkemiddel og positiv sosial smitte Alle kollektivene betrakter gruppen som virkemiddel som en av de viktigste og sterkeste motivasjonsfaktorene og pådrivere for utvikling, og dette gjelder spesielt ungdomsgruppen. Det er derfor avgjørende å få etablert en prososial kultur i ungdomsgruppen. Et positivt ungdomsfellesskap der ungdommene er samlet om verdien av å endre atferd og holdninger i prososial retning, vil også kunne utøve press mot enkeltungdommer som bryter regler eller på andre måter handler på måter som er negativt for fellesskapet. Når man får til dette, vil gruppen kunne fungere som en positiv kraft i forhold til avvikende enkeltungdommer, blant annet ved at konformitetspresset rettes mot å følge de etablerte normer og regler i gruppen. Alle kollektivene fremhever at ungdommer som har kommet lengre som forbilder for nye ungdommer er viktige, både ved at de er sentrale bidragsytere i å sette den positive kulturen, men også ved at de gir et håp om at endring er mulig. Tilbakemeldinger fra gruppen i form av konstruktive og ærlige reaksjoner på egen atferd, både fra voksne og ungdom, er et virkningsfullt og godt verktøy for utvikling. Inkludering er sentralt i dette arbeidet, ved at det arbeides aktivt med at alle ungdommer får innpass og blir tatt opp i gruppen. På samme premisser som et negativt miljø medfører negativ sosial smitte, kan man gjennom å etablere et positiv kultur stimulere til positiv sosial smitte mellom ungdommene. Alle kollektivene vektlegger viktigheten av å ha et gruppeperspektiv som er sensitivt ovenfor hva som preger grunnstemningen i ungdomsgruppa til en hver tid, samt viktigheten av å gripe målet inn for korrigerende gjennom å styrke det positive og snu det negative. Gruppeprosesser vil alltid pågå i en behandlingsinstitusjon, og uten et kontinuerlig gruppefokus, er det en risiko for at det dannes fenomener som negativt gruppepress, destruktive normføringer og negative alliansedannelser mellom enkeltungdommer (Sørensen et al., 2011). Å motvirke dette og fremme positiv sosial smitte har vært ett av ruskollektivene fremste virkemiddel siden etableringsfasen for ca 30 år siden.

3.3 Omsorg

Samtlige kollektiv mener omsorg er en viktig metode i behandlingen. Det dreier seg om omsorg utover det som er lovpålagt i form av å tilfredsstille grunnleggende behov ungdommene har ut fra sin alder og modenhet. Det handler mer om de omfattende behov som springer ut fra ungdommens spesielle situasjon. Gjennom omsorg styrkes grunnlaget for kontaktetablering, kommunikasjon og tillit, og ungdommene blir mer tilgjengelige for påvirkning fra miljøet på kollektivet. På denne måten er omsorg også en forutsetning for effektiv grensesetting. Ungdommene skal erfare omsorg gjennom tilbakemeldinger på fremgang og utvikling og gjennom støtte til å hankses med konsekvensene av dårlige valg. Ungdommene skal oppleve at de bor sammen med voksne som vil dem vel og som er opptatt av at de skal ha en god og meningsfull hverdag og fremtid.

3.4 Sosial, praktisk og emosjonell ferdighetstrening

Samtlige kollektiv vektlegger betydningen av sosial, praktisk og emosjonell ferdighetstrening i endringsarbeidet. I kollektivene er alle situasjoner i dagliglivet potensielle treningssituasjoner hvor ungdommen innenfor trygge rammer får møte utfordringer og trene på ulike praktiske, sosiale og emosjonelle ferdigheter, der de får tilbakemelding og veiledning av de voksne. Slik foregår denne ferdighetstreningen kontinuerlig, både gjennom de ulike metoder som anvendes, men også gjennom den daglige samhandlingen. Både skole, arbeidslag, samlinger, og innkjøringsleir utgjør viktige arenaer ferdighetstreningen.

Trening på praktiske ferdigheter. Praktiske ferdigheter kan innebære arbeid med matlaging, klesvask, hygiene, orden, renhold, reparasjon av klær og utstyr, vedlikehold, personlig

økonomi, jobbsøking, bruke data, biler, søm, snekring og reising. Det innebærer trening i egenskaper som er viktige å ha i et framtidig yrkesliv som evne til utholdenhet, ansvarsfølelse, selvtillit osv. Videre innebærer det trening i evne til å overholde retningslinjer og rutiner. Ungdommene får også trene på å håndtere sin egen økonomi. I takt med økende evne til å forvalte penger, vil ansvaret for egen økonomi også øke.

Trening på sosiale ferdigheter. Kollektivene arbeider med viktige sosiale ferdigheter som evne til samarbeid, konflikt- og problemløsningsferdigheter, å kunne vente på tur, hilse, dele, ta kontakt, ta hensyn, be om hjelp, be om lov, ta i mot og følge beskjeder, tåle kritikk og takke. Den sosiale treningen kan også innebære å jobbe med forhold til det andre kjønn, nettverksbygging, samt fremtoning og språkbruk.

Trening på emosjonelle ferdigheter. Alle kollektivene vektlegger at mange av ungdommene trenger trening i å uttrykke og håndtere ulike følelser og stemninger, spesielt frustrasjoner, sinne, angst og tristhet. Samtaler/terapi og arbeid med egen historie er en sentrale metoder, hvor ungdommen både trener på å sette ord på sine følelser og også blir utfordret til å håndtere de følelser som oppstår i dette arbeidet. I det daglige samværet mellom ungdom og voksne oppstår situasjoner hvor ungdommen blir utfordret til å lære å håndtere ulike følelsesmessige utfordringer. Samtlige kollektiver har fokus på følelser og forskjellige måter å forstå og å håndtere de ulike følelsene i ulike gruppesammenhenger.

3.5 Brukermedvirkning

Alle kollektivene vektlegger brukermedvirkning som et viktig prinsipp i behandlingen. Det er et grunnleggende faglig premiss for behandlingen at den enkelte ungdom er involvert i alle sider av sitt eget endringsarbeid, inkludert planleggingen av det. Kollektivene mener at brukermedvirkning og medbestemmelse er med å fremme selvtillit, mestringsfølelse og kontroll hos den enkelte ungdom. Det er viktig for motivasjon og behandlingsallianse at ungdommen opplever at han eller hun er med på å forme behandlingsarbeidet og får et eierforhold til egen behandling. Samtlige kollektiver fremhever også at ungdommene skal ha mulighet til å påvirke sin egen hverdag, men denne formen for medbestemmelse betraktes som en prosess og et privilegium, der ungdommenes innflytelse øker etter hvert som ungdommene blir mer prososiale, pålitelige og selvstendige og får økt forståelse for sin egen situasjon.

3.6 Struktur og forutsigbarhet

Alle kollektivene vektlegger at ungdommen skal ha en forutsigbar hverdag og en fast døgnrytme. Struktur legger rammer rundt innholdet i dagen, og skaper tydelighet, forutsigbarhet og trygghet. Strukturen legger grunnen for at fellesskapet fungerer og at den enkelte ungdom kan utvikle seg. Den strukturerte hverdagen er også et virkemiddel for å lære ungdommene å planlegge egen hverdag bedre i fremtiden. Strategier for å skape struktur og forutsigbarhet i hverdagen er husregler, ukeplaner, daglige rutiner og felles møter, aktiviteter og tydelige grenser for oppførsel. Videre bidrar behandlingsfasene til struktur og forutsigbarhet ved at hver fase inneholder konkrete forventninger og målsetninger som ungdommen skal strekke seg etter. Samtlige kollektiver mener også at tydelige voksne, samt regler og avtaler med hensyn til oppgaver og overholdelse av tider, bidrar til at hverdagen blir trygg og forutsigbar for ungdommene. Tradisjoner, høytider og faste markeringer bidrar også til struktur og forutsigbarhet. Samtlige kollektiver mener også at medleverskapet bidrar til forutsigbarhet, kontinuitet og stabilitet ved at ungdommene møter stabile og pålitelige voksenpersoner i bo- og levefellesskapet.

Regler Alle kollektivene har noen få grunnleggende regler som har til hensikt å beskytte individet, fellesskapet og bo- og behandlingsklimaet. Felles for alle kollektivene er; 1. Det er forbudt å bruke eller ta med rusmidler på kollektivet, 2. Psykisk og fysisk vold er forbudt. 3. Det skal vises respekt for naboer, nærmiljø og folk i bygda. I tillegg deler flere kollektiver følgende regel: 4. Parforhold mellom ungdommer er forbudt (S, F, K, H). Tyrili har også en klar holdning *mot* dette. De fleste kollektivene har også husregler eller husfilosofi som er tilpasset hver enkelt avdeling, og som utvikles i samråd med ungdommene (K, S, H, T). Samtlige kollektiver har også en rekke forventninger til ungdommene. Dette er forventninger som dreier seg om handlinger som tjener fellesskapet, og som må utføres for at levefellesskapet skal kunne fungere som et system, for eksempel at alle tar av seg sko og lue inne, kommer tidsnok til måltider, rer opp senga si, banker på døra før man går inn til andre, og har bordskikk.

For alle kollektivene har grunnreglene, sammen med husreglene og kollektivenes forventninger og normer, til hensikt at ungdommen skal lære hva som er god oppførsel i vår kultur, og slik også beskytte ungdommen mot uønskede naturlige eller logiske konsekvenser⁶. De skal skape et trygt miljø for ungdommene og et godt samarbeidsklima mellom ungdom og voksne. Videre skal de forebygge eller hindre at ungdommen utvikler en antisosial ungdomskultur og fremme et godt utviklingsklima i ungdomsgruppa. Til slutt skal de forebygge eller hindre at ungdommene tar styringen i kollektivet til skade for kvaliteten i behandlingen, og bo og arbeidsforholdene.

Daglige rutiner Kollektivene har mange faste, daglige rutiner som for eksempel vekketid, fellesmåltider, rengjøring og ulike møter i fellesskapet. Daglige aktiviteter i fellesskapet hjelper ungdommene til å lære å strukturere hverdagen, planlegge, sette seg mål og oppnå målsettinger. Mange av de daglige rutinene er der for å lære ungdommene viktige verdier og prinsipper og for å lære ungdommene viktigheten av nødvendighetsarbeid. Fellesmåltidene skal gi ungdommene positive erfaringer og rutiner, og etableres som noe verdifullt i hverdagen. De skal bidra til at ungdommene forholder seg til faste, avtalte tider, og til at de lærer seg bordskikk og tar hensyn til andre.

Tradisjoner, høytider og markeringer Alle kollektivene vektlegger viktigheten av å markere høytider, skille mellom hverdag og ”fest”, og gi ungdommene en god opplevelse av tradisjoner. Å etablere tradisjoner og feire høytider kan gi ungdommene verdifulle opplevelser som kan være positivt å ta med seg videre i livet. Faste markeringer og tradisjoner kan bidra til å skape trygghet i tilværelsen, fordi de karakteriseres av gjentakelser, er forutsigbare og ved at de forbindes med noe positivt. Markeringer kan sette fokus på og gi oppmerksomhet til enkeltungdommer og/eller til en samlet ungdomsgruppe. For eksempel markeres ungdommens bursdag i fellesskapet, innflytting, faseovergang(er), utflytting og andre viktige anledninger i samtlige kollektiver.

3.7 Ansvarsutvikling og ansvarliggjøring

Alle kollektivene er opptatt av at ungdommen skal lære at man har ansvar for egen utvikling og egne valg, og at det er en sammenheng mellom tillit og ansvar. Kollektivene mener at ved å få ansvar og klare utfordringene som ligger i dette, styrkes ungdommens selvbilde og tro på seg selv som aktør som har mulighet til å påvirke sin egen fremtid. Det formidles tydelig til ungdommene at det forventes at alle tar ansvar for seg selv og for fellesskapet. Felles for alle kollektivene er også at ungdommen tidlig i behandlingen får tett oppfølging og lite ansvar, men etter hvert som voksne og ungdommer blir kjent, ungdommen lærer kollektivet å kjenne,

⁶ Det vil si konsekvenser som henger sammen med atferden som utløste dem.

opparbeider seg tillit og får økt forståelse for egen situasjon, stilles det høyere forventninger til ungdommen, han/hun får mer ansvar og muligheten til økt selvstendighet øker. Det at ungdommer etter hvert tar mer ansvar både i forhold til å øve positiv innflytelse på andre ungdommer, og for stemning og kultur på kollektivet, fører til økt mestringfølelse, selvstendighet og selvtillit. Samtlige kollektiver fremhever også at alle ungdommer selv har ansvar for å bidra til at ikke reglene blir brutt. Videre anser flere kollektiver at bruk av naturlige og logiske konsekvenser også er en måte å ansvarliggjøre ungdommen på, ved at ungdommene slik erfarer at de må ta ansvar for sine handlinger (S, T, K, H). I ansvarliggjøringen fokuseres det også på at det ikke kun er ytre faktorer som har styrt ungdommens utvikling, men at egne valg også har vært avgjørende for en negativ utvikling.

3.8 Grensesetting

Alle kollektivene vektlegger grensesetting som viktig for å oppnå trygghet, trivsel og forutsigbarhet. Grensene møter ungdommene gjennom regler, rutiner og forventninger i hverdagen. Gjennom den etablerte positive kulturen i kollektivet forebygges regelbrudd i stor grad. Samtlige kollektiver fremhever også vektleggingen av kollektivet som et hjem fremfor en institusjon som forebyggende mot regelbrudd, og som et middel i grensesettingen. Videre betraktes argumenter for hvordan man vil ha det og ikke vil ha det hjemme som å være med på å sette den kulturen og de normer for oppførsel som kollektivet ønsker. Samtlige kollektiv bruker strategier som påminnelser, korrigerende og tilsnakk, samt samtaler og refleksjoner rundt regelens hensikt. Dersom dette ikke fører frem, følges overtredelser opp med logiske og naturlige konsekvenser. Det er viktig at det er tydelig for ungdommene hva som er akseptabel og ikke-akseptabel atferd og hva som er forventet av dem. Positive rollemodeller, reaksjoner fra fellesskapet og ungdomsgruppen er også sentrale virkemidler i grensesettingen. Fossumkollektivet og Skjerfheim kan også bruke tap av goder eller ansvar som følge av regelbrudd.

3.9 Forsterkning og tilbakemeldinger

Positiv sosial forsterkning av både individuell atferd og gruppeatferd brukes aktivt i behandlingen i alle kollektivene. Slik forsterkning styrker læringsprosessene og ungdommenes selvtillit. Eksempler på sosial forsterkning er positive tilbakemeldinger, ros og anerkjennelse, faseoppykk, økt ansvar og lignende. Tilbakemeldinger i form av konstruktiv kritikk, positive bemerkninger, refleksjon og positiv nysgjerrighet er en grunnleggende strategi i behandlingen som er felles for alle kollektivene. Ungdommen får kontinuerlige tilbakemeldinger både fra andre ungdommer, de voksne og fra gruppa. Flere kollektiver anvender også økte økonomiske privilegier etter hvert som ungdommen viser mer selvstendighet som forsterkning (K, S, H, F). For noen innebærer dette kun økt styring over egen økonomi, mens det for andre kollektiver også innebærer mer penger.

3.10 Behandlingsfaser

Alle kollektivene har flere faser eller utviklingstrinn som ungdommen går gjennom i løpet av oppholdet i kollektivet⁷. Fasene eller utviklingstrinnene er ment som hjelp til selvhjelp for ungdommer som må forandre sin måte å leve på, og skal virke motiverende. Fasene er bygget opp som en sosial utviklingsstige, hvor økt mestring og ansvar for en selv og fellesskapet gir økt tillit, selvstendighet og utvidede treningsarenaer gjennom ulike former for faseoppykk. Behandlingsfasene ivaretar den enkelte ungdoms utviklingstrinn og gir muligheten til å ta hensyn til utvikling både av den enkelte ungdommen og gruppen som helhet. Fasene eller utviklingstrinnene setter rammer for og systematiserer endringsarbeidet, synliggjør

⁷ Tyrili bruker begrepet faser, men utviklingstrinn. Likevel har Tyrili samme utvikling eller progresjon i sitt behandlingsarbeid som er beskrevet for de ulike fasene.

ungdommens arbeidsoppgaver, tydeliggjør hvert utviklingstrinn og gir en oversiktlig struktur for ungdommen og deres familie. Samtlige kollektiver fremhever at det innen behandlingsfasene rettes oppmerksomhet mot ulike fokusområder som ungdommen arbeider med. Aktuelle fokusområder kan være rus, familie, atferd og identitet, psykisk og fysisk helse, og skole og arbeidstrening. Felles for flere kollektiver er at det i den første fasen kartlegges i forhold til områdene fysisk helse, skole, sosial, familie, psykisk helse, kriminalitet og alkohol/narkotika (T, K, H). Felles for samtlige kollektiver er at det i tidlige faser er tett oppfølging av ungdommene og fokus mot å skape selvinnrett og erkjenne nødvendigheten av forandring, samt etablere gode rutiner og døgnsstruktur og innordne seg kollektivets husregler og struktur. I senere faser fokuseres det på at ungdommen må vise mer ansvar for egen utvikling, bearbeide tidligere ruserfaringer, ta avstand fra rusmiljø og vedlikeholde, videreutvikle og trene på ferdigheter fra tidligere faser. I senere faser øker også fokus på sosialt nettverk, selvstendighet og gode langsiktige valg. I alle kollektivene jobber ungdommene mye med indre prosesser som styrking av eget selvbilde, og internalisering av sunne verdier, holdninger og handlingsmønstre. Det er viktig at fasesystemet virker motiverende, gir en opplevelse av mestring, og oppleves som en hjelp til og en ramme for å arbeide med de ulike fokusområdene under den støtten og omsorgen de trenger (Samtlige kollektiver).

Felles for flere kollektiver er at ungdommen får faseopprykk ved å skrive en faseopprykkssøknad, hvor ungdommen kritisk vurderer egen utvikling, og begrunner opprykk (F, S, K, T). I søknaden skal det legges vekt på forandringer som er oppnådd, samt konkrete mål og oppgaver som er aktuelle i tiden fremover. Søknaden leses opp på en samling. Felles for flere kollektiver er at ungdommene får tilbakemeldinger på søknaden i samlingen (S, K, T). Tyrili har kun faseopprykkssøknad etter første utviklingstrinn. Felles for alle kollektivene er at faseoverganger markeres med overgangsseremonier i fellesskapet. I noen kollektiv kan fasenedrykk og fasefri⁸ perioder forekomme dersom opprykkskravene ikke lenger er innfridd og det er behov for at ungdommen arbeider mer med tidligere fokusmål (S, K, F). Fasefri innebærer at ungdommen settes utenfor fasesystemet for en kortvarig tidsperiode, mens fasenedrykk innebærer at ungdommen settes ned i fase. Begge deler innebærer at ungdommen skal konsentrere sitt utviklingsarbeid om en eller flere viktige oppgaver for en avgrenset periode og arbeide intensivt med disse. Ved både fasefri og fasenedrykk skal ungdommen ha tettere oppfølging enn normalt. Både fasefri og fasenedrykk er uttrykk for at det gjenstår arbeidsoppgaver i tidligere faser som ungdommen må arbeide mer med for å kunne utvikle seg videre, og kan forekomme i etterkant av brudd på hovedreglene eller annen negativ atferd over tid. Dette er behandlingstiltak som bare bør brukes når det vurderes som riktig og nødvendig for å fremme ungdommens utvikling.

3.11 Identitetsendring

Alle kollektivene vektlegger at ungdommene som kommer til kollektivene må utvikle en rusfri identitet. Ungdommene bevisstgjøres på kjennetegn ved rusmisbrukeren og rusmiljøet, i form av fremtoning og språkbruk, verdier og normer. Det arbeides med at ungdommen forandrer ytre stil, i form av klesstil og språkbruk. Dette er også en viktig del av ungdommens sosiale trening, og det øker sjansen for at ungdommen får innpass i prososiale miljøer. Noen kollektiver fremhever også at det motvirker stigmatisering. Ungdommen må også få mestringserfaringer i rusfrie arenaer, og tilegne seg prososiale holdninger i forhold til kriminalitet og rus. Felles for alle kollektivene er at personalet hindrer at rus, kriminalitet eller vold gjøres til underholdende samtaletemaer som tenkes å bidra til antisosial identitet, holdninger og handlinger i fremtiden. Identitetsarbeidet foregår på mange arenaer; i samlinger

⁸ Skjerfheim kaller dette for fasefri

hvor man diskuterer verdivalg, og gjennom målarbeid hvor man arbeider med hvem man vil bli og hvordan. Gjennom historiarbeid, hvor man fokuserer på hvem man har vært og hvem man vil bli, samt gjennom deltakelse i aktiviteter, hvor man finner ut hva man ønsker å drive med og hvem man ønsker å være sammen med.

3.12 Positive rollemodeller

Alle kollektivene vektlegger at de voksne skal fungere som positive rollemodeller for ungdommene. Det forventes at de viser høy etisk og moralsk standard i hverdagen, at de handler i samsvar med stiftelsens normer, verdier og regler, og er et eksempel for etterfølgelse. De voksne skal også være rollemodeller for konflikt- og problemløsning, og sosialt samvær. Også ungdommer i senere faser skal fungere som positive rollemodeller for nyere ungdommer. Ved å ha bodd på kollektivene en tid har disse ungdommene utviklet et sett med normer og holdninger som de videreformidler til nye ungdommer. Dette er også rollemodeller som ungdommene kan identifisere seg med, noe som motiverer, gir håp og tro på at forandring er mulig. Tidligere ungdommer inviteres også tilbake på besøk ved ulike anledninger og kan slik fungere som viktige rollemodeller for ungdommene.

3.13 Begrepsbruk som strategi

Alle kollektivene unnlater å bruke språk som institusjonaliserer⁹ ungdommene og er derfor bevisst på hvilke begreper som brukes. Med unntak av Tyrili, omtaler alle kollektivene de ansatte som voksne og klientene som ungdommer. Begrepene ungdom og voksen tenkes å fungere normaliserende for ungdommene, avprofesjonalisere miljøarbeiderne og gjøre dem til voksne foreldreerstatninger og rollemodeller. Begrepene *ungdom* og *voksen* antas videre å bidra til å styrke forkjeller i myndighet og rettigheter, som underbygger de ansattes autoritet. Hiimsmoen bruker i tillegg, i likhet med Tyrili, begrepene *elev* og *leder* om klienter og miljøarbeidere. Elevbegrepet underbygger at innholdet i behandlingen handler om tillæring av nye ferdigheter, kunnskap, verdier og normer, ikke bare psykisk og fysisk helse (Samarbeidsforum 2005). Videre forsøker samtlige kollektiv å bruke mest mulig allmenne begreper fremfor diagnoser for å unngå stigmatisering og sykeliggjøring, og i størst mulig grad stille normalforventninger til ungdommene. Kollektivene er også bevisst språkbruken som brukes sammen med ungdommene i dagliglivet blant annet ved at man unngår stigmatiserende språkbruk.

3.14 Tvang

Alle kollektivene anser plassering ved tvang som en mulighet for å komme i posisjon til å hjelpe ungdommen. Tvang gjør det mulig å holde ungdommen unna destruktive miljøer og aktiviteter, mens det arbeides med den enkeltes motstand og manglende egenmotivasjon for endring. For å kunne hindre ungdommene i å fortsette den destruktive utviklingen, er det, i følge kollektivene, nødvendig å skjerme dem fra negative miljøer. Hovedhensikten med tvangsvedtakene er å kunne holde ungdommene i en behandlingssituasjon over tid. Ved rømming kan ungdommene bringes tilbake mot sin vilje, om nødvendig med bistand av politi. Selv om ungdommene ikke kan tvinges til å forandre seg gir tvangsvedtaket en mulighet til å bruke oppholdet i kollektivet til å vise ungdommene noen alternative løsninger før hun/han må ta sine valg på egenhånd og uten den støtten kollektivet kan gi. I det daglige kan tvang anvendes når det oppstår nødvergesituasjoner der det er nødvendig å beskytte personer eller materiell. Bruken av tvang er nøye regulert i rettighetsforskriften. Hovedprinsippet er at alle former for begrensning av ungdommens bevegelser i utgangspunktet må skje i forståelse med

⁹ En institusjonalisert ungdom kan defineres som en ungdom som etter erfaring med institusjonsopphold sitter fast i rollen som hjelpetregende og har blitt avhengig av hjelp i utgangspunktet skulle være midlertidig.

ungdommen ved hjelp av forklaringer, overtalelse, forhandling og lignende, uten bruk av tvang.

3.15 Etablere en positiv kultur og forebygge negativ sosial smitte

Kollektivene er bevisst på at plassering av atferdsvanskelig ungdom sammen i institusjon kan øke risikoen for en negativ ungdomskultur preget av antisosiale holdninger og atferd. Å etablere en prososial ungdomskultur er derfor en av de viktigste strategiene for å forhindre negativ sosial smitte og betraktes som en forutsetning for å få til endring og positiv utvikling for den enkelte. Når ungdommene kommer til kollektivene bærer de ofte med seg en kultur som står i sterk kontrast til kollektivenes og samfunnets verdier for øvrig. Kollektivene mener en positiv kultur virker forebyggende mot vold og utagering, rømming, samt rusing på huset. Den positive kulturen etableres blant annet gjennom åpne diskusjoner om de grunnleggende elementene i kollektivkulturen, gjennom positive rollemodeller, ved å trekke frem gode verdier og mål i samlinger, ved å arrangere aktiviteter som gir ungdommene gode opplevelser og gjennom den kontinuerlige samhandlingen. Kollektivene etterstreber å intervensere i forhold til oppførsel som kan undergrave trygghet og trivsel på kollektivet. Andre viktige virkemiddel i etableringen av en positiv kultur i fellesskapet er; hindring av rusprat blant ungdommene, brukermedvirkning, medleverskap, etableringen av kollektivet som et hjem fremfor en institusjon, samlinger, motivasjonsarbeid og samarbeid om felles mål.

I tillegg til å legge til rette for en positiv kultur, har kollektivene strategier for å forhindre at en negativ kultur utvikler seg. Alle kollektivene vektlegger god håndtering, men først og fremst forebygging av voldelig utagering, rømming og rusing, som avgjørende for å skape et behandlingsmiljø som kan stimulere til positiv utvikling og atferdsendring. En typisk kollektivmetode som virker forebyggende mot slik destruktiv atferd er motivasjonstur (*se beskrivelse kap 4.13*). Flere kollektiver mener også at å behandle unge voksne rusmisbrukere og ungdommer sammen kan forhindre utvikling av en negativ ungdomskultur (F, T, S).

Forebygging av rusing Alle kollektivene vektlegger betydningen for rusbehandlingen at kollektivet holdes rusfritt. En positiv ungdomskultur preget av antirus holdninger er viktig. Avstanden til ungdommens nærmiljø betraktes også som forebyggende mot at ungdommen ruser seg. Videre vektlegges arbeid med å bli kvitt rusvenner og etablering av et nettverk av positive jevnaldrende som viktig i forhold til forebygging av både rømming og rusing. Samtlige kollektiver betrakter også muligheten til å ta urinprøve ved begrunnet mistanke om rusing, samt ransaking eller kroppsvisitasjon ved begrunnet mistanke om oppbevaring rusmidler eller farlige gjenstander som en forebyggende strategi.

Forebygging av vold og utagering Alle kollektivene vektlegger ved siden av å etablere den positive kulturen, trening i sosiale ferdigheter, sinnekontrollmestring og problem- og konfliktløsningsferdigheter som viktig for forebygging av vold og utagering. Samtlige kollektiver mener også at medleverskapet bidrar til et samarbeidsklima som gjør at konflikter kan løses uten vold og utagering. Det tette voksenfellesskapet kombinert med drahjelp fra andre ungdommer gjør det vanskelig for enkeltungdommer å overta kontrollen ved hjelp av aggresjon, trusler og vold. Alle kollektivene fremhever samlingene og det åpne fellesskapet preget av respekt og omsorg som forebyggende mot vold og utagering. Noen kollektiver fokuserer også på tidlig inngripen ved alt som kan oppfattes som trusler, gjennom blant annet påminnelse og tidlig påpeking av uønsket atferd som et første skritt til å endre den (S, F, K). Flere kollektiver benytter også samlinger og grupper ved konflikter til forebygging av voldelig utagering (F, S, H, K).

Forebygging av rømming Alle kollektivene vektlegger at en positiv ungdomskultur kan virke forebyggende mot rømming. Det brukes også ulike strategier for å skape indre motivasjon til ikke å rømme. Konkrete metoder i disse sammenhengene er blant annet behandlingsfasene og motivasjonsturer. Videre er det uttalte ansvaret alle har for seg selv og gruppen, trivsel, og fraværet av låste dører og vinduer strategier som antas å motvirke rømming. For å forebygge rømming forsterkes også tilstedeværelsesatferd og tiltak som reduserer sannsynligheten for gjentakelse iverksettes (Samtlige kollektiver).

3.16 Individuell tilrettelegging

Alle kollektivene har et gjennomgripende prinsipp om at alle ungdommene er unike, og situasjoner og tiltak må vurderes individuelt for hver ungdom. Selv om kollektivene har et detaljert beskrevet behandlingstilbud, med tydelige behandlingsprinsipper, og spesifikke metoder og strategier er alle behandlingstiltak fleksible og kan tilpasses den enkelte ungdoms alder, behov og modenhet, innenfor den gitte behandlingsrammen og de individuelle tiltaks- og behandlingsplaner.

4. Spesifikke metoder og strategier

4.1 Kartlegging

Samtlige kollektiver bruker den første tiden på kollektivet til å kartlegge ungdommenes problemer og ressurser. Dette foregår gjennom observasjon, samtaler, og intervjuer, der verktøy som historiefortelling, genogram og tidslinje benyttes. Dette gir informasjon om hvordan den enkelte ungdom forholder seg til voksne, jevnaldrende og familie, deres sosiale kompetanse, motivasjon, og utholdenhet. De fleste kollektivene anvender kartleggingssystemet i ADAD-intervjuet, som gjennomføres med alle ungdommene i starten av oppholdet, og som kartlegger områdene fysisk og psykisk helse, skole, sosialt, familie, kriminalitet og alkohol/narkotika og gir god innsikt i ungdommenes opplevelse av sine egne problemer (K, F, H, T). Dette er viktige opplysninger i det videre behandlingsarbeidet, samtidig som det hjelper ungdommen med å få oversikt over hvilke problemområder det er viktig å sette seg opp mål. Kartleggingsprosessen er med å danne grunnlaget for den individuelle behandlingsplanen, kan avdekke ressurser som kan mobiliseres, og bidra til innsikt hos ungdommen.

4.2 Målarbeid

En sentral metode for alle kollektivene er arbeid med konkrete utviklingsmål. Gjennom målarbeidet blir behandlingsplaner konkretisert, og det blir mulig å måle egen fremgang. Alle ungdommer skal ha sin egen tiltaks - og behandlingsplan¹⁰ som beskriver langsiktige og kortsiktige mål. Behandlingsplanene skrives i samarbeid med ungdommen og definerer konkrete handlinger som må gjøres for å nå målene, hva som kan være hindringer for å nå målene, hvem som er viktige støttespillere og når og hvordan behandlingsplanen skal evalueres. Behandlingsplanene evalueres og endres kontinuerlig gjennom individuelle samtaler, samlinger og i samarbeid med ansvarsgruppa. Flere kollektiver bruker endringsplaner (F), ukeplaner (T) eller måltavler (K) som blant annet inneholder mer kortsiktige, konkrete mål som evalueres daglig eller ukentlig og som henger sammen med målene i behandlingsplanen (F, K, T). Målarbeidet systematiserer, tydeliggjør og motiverer til ungdommens utviklingsarbeid, bevisstgjør ungdommene på egen atferd, og gir ungdommen følelse av mestring av egne problemer og ansvar for egen utvikling. Det arbeides med mål i samlinger (samtlige kollektiv) og gjennom arbeidslagene (K, F, T).

¹⁰ Flere kollektiver bruker begreper som handlingsplan og utviklingsplan om behandlingsplan

4.3 Innkjøringsleir

Oppholdet ved kollektivene starter som oftest med at ungdommen tas med på innkjøringsleir borte fra kollektivet (alltid for Skjerfheim og Hiimsmoen). Antall ungdommer som deltar kan variere fra en til flere, og turen kan vare fra 1 til 3 uker. For alle kollektivene er innkjøringsleiren en forberedelse til behandlingstiden i kollektivet, og skal gi ungdommen nødvendig tilhørighet og trygghet for å kunne arbeide godt med sine problemer fra starten av. Målsettingene med innkjøringsleiren er først og fremst å legge best mulig grunnlag for en rask og positiv utvikling ved å bli kjent og etablere relasjoner, bevisstgjøre i forhold til egen problematikk og styrke, og gi mestringsopplevelser. På innkjøringsleir jobbes det blant annet med å innarbeide forståelse for hvilke rammer ungdommen skal forholde seg til på kollektivet, hvilke metoder det jobbes etter, og gjensidige forventninger avklares. Ungdommene skal få trening i å følge rutiner og struktur, bli kjent med noen av behandlingsmetodene som brukes, bli introdusert for behandlingsfasene og sette opp de første målene som de vil jobbe med. Alle kollektivene betrakter det som avgjørende for miljøet på kollektivene at nye ungdommer er kjent med hvilke normer og regler som gjelder. Innkjøringsleiren gjennomføres i skjermede omgivelser for å redusere mulighetene for at ungdommen skal ruse seg, og for å redusere rømningsfaren. Med unntak av Fossumkollektivet, har kollektivene alltid flere voksne enn nye ungdommer med på innkjøringsleiren. Dette gjøres for å skape trygghet i ungdoms- og voksegruppa. For kollektivene som har med flere ungdommer om gangen starter også arbeidet med de prosesser som skjer i en gruppe og som er viktig i det videre terapeutiske arbeidet på kollektivene (K, F, T, H). Ved noen kollektiv deltar ungdommer som allerede bor og er etablert på kollektivene på deler av innkjøringsleiren, hvor de kan fungere som positive rollemodeller og være med å sette den kulturen man ønsker å ha i fellesskapet (K, F, T, H). Innkjøringsleirene foregår delvis på en hytte, og delvis i form av en fjelltur.

4.4 Arbeidslag

Arbeidstrening er en sentral del av hverdagen i kollektivene, og er delt i lag som har arbeidsoppgaver ute og inne. I forkant av arbeidslagsøkten har kollektivene en oppstartsamling, hvor praktiske arbeidsoppgaver blir fordelt, og potensielle utfordringer blir diskutert. Noen kollektiv bruker også dette som utgangspunkt for målarbeid, hvor ungdommen setter seg konkrete mål for dagen i forhold til både praktiske, sosiale og emosjonelle ferdigheter (F, K). I etterkant av arbeidslagene holder de fleste kollektivene en oppsummeringssamling, hvor ungdommene får og gir tilbakemeldinger på gjennomføring av arbeidslag, utfordringer som har oppstått diskuteres (K, F, H, S) og arbeid med dagens mål evalueres (K, F).

Felles for alle kollektivene er at arbeidslagene skal bidra til å bevisstgjøre ungdommene rundt ansvar for fellesskapet, selvstendiggjøre ungdommen og tilrettelegge for mestringsopplevelser. Ungdommene skal også opparbeide seg reell arbeidskompetanse gjennom arbeidslagene. Deltakelse i arbeidslag bidrar til at ungdommen får tilbake alminnelig døgnrytme, vanlige rutiner og struktur, og oversikt over sin livssituasjon. Flere kollektiver fremhever også at tiden i arbeidslag gir gode muligheter for å jobbe aktivt med ungdommenes forståelse av egne hjelpebehov og at det ofte er mulighet til å følge opp en til en i arbeidslagene (K, S, F, T). Tiden i arbeidslag blir også brukt til å forberede ungdommen til skolegang.

4.5 Aktiviteter og turer

Aktiviteter Alle kollektivene tilrettelegger for at ungdommene skal delta i ulike aktiviteter i nærområdet. Samtlige kollektiver mener fritidsaktiviteter tilrettelegger for trening i prososial

atferd, mestringsopplevelser, og en aktiv og meningsfull fritid. I følge kollektivene gir fritidsaktiviteter mulighet for avkobling fra hverdagens vanemessige tanker, reduserer spenning, motvirker angst og depresjon og bidrar til fellesskapsfølelse. I tillegg kan ungdommene knytte sosiale kontakter gjennom felles aktiviteter og interesser. Ulike aktiviteter gir også ulike læringsmuligheter; alt fra teknikk på selve utføringen, til samarbeid, tålmodighet og solidaritet.

Turer Samtlige kollektiver drar på turer og ferier med ungdommene. Turene er viktige deler av livet i kollektivet, og utgjør nye arenaer for felles opplevelse og relasjonsbygging. Turene gir også en avkopling i hverdagen, viser hvordan elevene fungerer i fellesskapet i nye og fremmede situasjoner, skaper samarbeid og mulighet til å utvikle tillit til hverandre. Det er viktig å legge opp til økonomiske rammer for reisene som gjør at ungdommene også etter kollektivtiden kan skaffe seg slike opplevelser. I flere kollektiver kan ungdommer få ansvar for å planlegge turer, noe som også er nyttig læring (K, T, H, F). Samtlige kollektiver har en rekke faste turer, som også utgjør viktige tradisjoner i kollektivet.

Alle kollektivene fremhever at både turer og aktiviteter gir ungdommene nye erfaringer som kan utgjøre utgangspunkt for samtaletemaer med andre ungdommer.

4.6 Fysisk aktivitet og kosthold

Samtlige kollektiver betrakter fysisk aktivitet og fokus på kosthold som en viktige metoder i behandlingen. Derfor organiseres det felles fysisk trening på de fleste avdelingene flere ganger i uken. Treningen skal være mangfoldig og lystbetont, men målrettet mot bedre utholdenhet og styrke. Jevnlig fysisk aktivitet betraktes som viktig blant annet fordi det er en arena som gir mulighet for mestring både fysisk og sosialt, det påvirker den psykiske helsen positivt, kan hjelpe i forhold til å oppnå god døgnrytme, og det gir en positiv effekt i forhold til fysiske og psykiske ettervirkninger som følge av rusmiddelbruk.

Samtlige kollektiver har også ernæring, kosthold og kostvaner som et fokus i behandlingen. De fleste av ungdommene har hatt et kosthold preget av usunnhet når det gjelder type mat, mengde, regelmessighet, og sosial og rituell funksjon rundt måltider. Det fokuseres derfor på ernæringsmessig riktig sammensatt kosthold, og fellesmåltider til faste tider. Måltidene er også sosiale møtepunkt og en treningsarena. Ukemeny på de forskjellige avdelingene utarbeides gjerne i samarbeid mellom ansvarlig voksen og ungdommene i arbeidslaget på kjøkkenet med fokus på helhetlig riktig ernæring.

4.7 Samlinger

Alle kollektivene har en rekke daglige og ukentlige samlinger¹¹ i fellesskapet. Samlinger innebærer forskjellige typer møter, hvor ungdommer og voksne deltar, og er en systematisk bruk av fellesskapet som metode. Samlingene er strukturerte og det blir gitt mye oppmuntring, støtte og tilbakemeldinger til ungdommene. Ungdommene kan bruke samlingene til å hjelpe seg selv og andre ved å dele følelser og tanker, ved å sammenligne holdninger og erfaringer, ved å støtte og oppmuntre hverandre, ved å gi hverandre tilbakemeldinger, og ved å utvikle personlige forhold seg i mellom. Ærlighet, åpenhet og direkte kommunikasjon er grunnleggende for alle typer samlinger. Samlingene tenkes å forme og styrke behandlingsallianse og prososiale holdninger ungdomsgruppa og bidra til en positiv ungdomskultur. Fellesskapets interesser settes i fokus, og problemer forstås og løses i

¹¹ Tyrili bruker samlingbegrepet når hele fellesskapet samles. I Tyrili vil dette i noen avdelinger innebære samlinger med 40 deltakere. Av denne grunn har Tyrili også mindre gruppesamlinger, som fungerer på lik linje med de andre kollektivenes samlinger. Samtlige kollektiver kan også ha lagdelte og kjønnsdelte samlinger.

fellesskap. Samlingene forebygger misforståelser og mistillit ved at samme informasjon tilflyter alle og alle får mulighet til å stille spørsmål og bidra med sitt perspektiv og sine behov. Samlingens utforming og innhold kan variere, avhengig av hensikten med samlingen og hvem som deltar. De voksne skal fungere som gode modeller for problemløsning, og som bærere av kollektivets verdier og holdninger. Samtlige kollektiver fremhever også at ungdommene ofte vil trenge hjelp til å finne alternative problemløsninger og handlingsmåter, og hjelp til å se de ulike konsekvensene av de alternativene den enkelte velger. Samtlige kollektiver betrakter det som viktig at oppmerksomheten rettes mot det ungdommene mestrer. Samlinger er også viktig fora for brukermedvirkning.

Morgensamling Alle kollektivene har en daglig (gruppe-)samling etter frokost, som har som mål å samle gruppens fokus, klargjøre dagens program og oppgaver, formidle praktisk informasjon og drøfte organisatoriske spørsmål med ungdomsgruppen.

Samlinger rundt konflikter og regelbrudd Samtlige kollektiv bruker (gruppe-)samlinger for å løse konflikter som oppstår i fellesskapet og i etterkant av brudd på en av hovedreglene. Kollektivene har ulike navn på samlingene. Noen bruker begrepet *spontansamlinger/bjellesamling* som kan innkalles av både ungdommer og voksne når det oppstår konflikter som ikke kan løses umiddelbart (F, H, S, T). Hensikten er at ungdommene og de voksne møtes for å finne en løsning på konflikten. Flere kollektiver har også samling som holdes ved behov for å rydde opp i fellesskapet etter mye uro, regelbrudd eller annet som gjør at man må ta noe opp (K, H, T). Felles for alle kollektivene er at konflikter brukes aktivt som verktøy for å fremme ungdommenes utvikling.

Hjemkomstsamling Samtlige kollektiv holder samlinger ved hjemkomst fra en motivasjonstur¹². På denne samlingen gjennomgås hva som utløste turen, hva man har jobbet med på turen, hvilke mål ungdommen har satt seg og hvordan en gjentakelse skal hindres. Samlingen sikrer at alle får samme informasjon til samme tid, og bidrar til å unngå nysgjerrig prat om dette uten voksentsyn.

Kveldssamling Flere kollektiver har kveldssamling to til tre ganger i uken. Dagen oppsummeres og evalueres, og aktuelle hendelser kan tas opp og diskuteres (K, S, F, H). Noen kollektiver fremhever at oppsummeringene av dagen bidrar til en bedre forståelse av ungdommenes reaksjoner og sosiale samspill med andre.

*Temasamlinger/Psykoedukative samlinger*¹³ Flere kollektiver har ulike tema- og psykoedukative samlinger hvor spesifikke tema behandles gjennom samtale, diskusjon og øvelser, og hvor det gjerne hentes inn personer utenfra til å holde foredrag (K, F, H, T). Tema kan omfatte angstmestring, sinnekontrollmestring, familiedynamikk, påvirkning av jevnaldrende og rus. Ungdommene kan lære om risikosituasjoner og typiske utløsere for rusbruk. Formålet er at ungdommene skal få økt kunnskap, en mulighet til å forstå mer av seg selv og sitt samspill med andre mennesker, tilegne seg andre måter å handle på og i større grad kunne ta konstruktive valg på de ulike livsarenaene. Enkelte kollektiv fremhever at slike samlinger også kan bidra til å eksternalisere problemene, redusere skam og skyld, og virke normaliserende.

*Samlinger med fokus på mål*¹⁴ De fleste kollektivene har samlinger som holdes ukentlig eller annenhver uke hvor det fokuseres på den enkelte ungdoms ufordringer, mål og veien dit. Innholdet kan variere, men det er fokus på hverdagslige problemstillinger og de individuelle målsettinger i behandlingsplanen. Ungdommene kan selv ta opp mål for evaluering og drøfting, og få innspill fra medlevere og ungdommer (K, H, S). Alle kollektivene arbeider med mål i samlinger, også de som ikke har egne samlinger dedisert til dette.

¹² Også kalt ekstratur og utluftingstur

¹³ En del av det Tyrili kaller *Menneskekunnskap* som foregår i både mindre grupper og samling

¹⁴ En del av Tyrilis *Menneskekunnskap*

Jente og guttesamlinger Mens Fossumkollektivet og Tyrili har fastsatte gutte- og jentesamlinger, holder de resterende kollektivene kjønnsatstilte samlinger etter behovet til den enkelte ungdom og den aktuelle ungdomsgruppen. Tema for jente- og guttesamlinger kan være forhold til kropp, seksualitet, vold, overgrep og lignende.

*Husmøter*¹⁵ er samlinger hvor bofellesskapet evalueres. Ungdommene kan utvikle forslag til forbedring av boforhold og endring av praksis og rutiner. Regler og rutiner kan gjennomgås og drøftes, og det diskuteres hvordan man ønsker å ha det på kollektivet.

4.8 Arbeid med ungdommens historie

Samtlige kollektiv arbeider med ungdommens (livs-/rus-)historie. Historiearbeid er en metode for å skape endring i selvbilde og identitetsforståelse, gi ungdommen anledning til å bearbeide og lære av og forsones seg med sin fortid, samt gjøre ungdommene i stand til å fortelle sin historie med økt innsikt og mestring. Flere ungdommer har aldri fortalt sin historie og sine hemmeligheter som de ofte har et kaotisk forhold til, og kan ha behov for hjelp til å sortere. Et nyttig verktøy i historiearbeidet er tegning av tidslinje, som kan være med å gi ungdommene et mer realistisk tidsperspektiv og en mer konkret oversikt over ulike hendelser så langt i livet. Det legges til rette for at ungdommene arbeider med sin egen historie i arbeidslag, grupper/samlinger individuelle samtaler og ellers ved behov. De fleste kollektivene bruker også skriving som en sentral metode i historiearbeidet (F, K, S, T)

4.9 Drama

Fossumkollektivet og Hiimsmoen bruker begge drama som metode i sin behandling. Ungdommene er deltakende i både produksjonen, forberedelsene og fremføringen av forestillingen. Hensikten er å legge forholdene til rette for lek og kreativitet, og fremme konsentrasjon, trygghet, tålmodighet, gi mot til å flytte grenser, og mestringsopplevelser. Teater og revy er videre et viktig avbrett i en ellers alvorlig behandlingssituasjon, og bidrar til utvikling av ungdommens personlighet og identitet, deres samarbeidsevner og sosiale kompetanse.

4.10 Individuelle samtaler

Alle kollektivene sørger for at ungdommene har jevnlig individuelle samtaler med de voksne. Formålet med samtalene er å gi ungdommen hjelp til å bearbeide opplevelser, og holde fokus på utvikling og atferdsendring hos ungdommene. Samtalene er en forsikring om at alle ungdommene blir ivaretatt som enkeltpersoner. Individuelle samtaler holdes både som formelle avtalte og uformelle samtaler. Alle kollektivene vektlegger viktigheten av at hver enkelt ungdom får oppmerksomhet, og at det er rom for fortrolighet og åpne samtaler om det ungdommen er opptatt av. Ungdommen oppfordres til å ta tak i en voksen og snakke når de sliter med russug eller andre personlige utfordringer.

4.11 Tilbud om individualterapi

Samtlige kollektiv tilbyr ungdommene å gå i individualterapi hos psykolog. Målsettingen med dette er å gi ungdommene tilbud om psykoterapi, om veiledning og mulighet til å snakke med noen utenfor kollektivets rammer.

4.13 Samkjøringstur

Fossumkollektivet og Hiimsmoen arrangerer samkjøringsturer som har fokus på å samkjøre en gruppe. Dette kan være en av avdelingene som planlegger ved nyinntak, eller det kan være

¹⁵ Denne samlingen har ulike navn hos de forskjellige kollektivene, og er heller ikke nødvendigvis en egen samling i hvert kollektiv. Innholdet og formålet med samlingen er likevel dekket på ulike måter hos alle.

hele eller deler av gruppen på kollektivet som har behov for en tur med fokus på samkjøring. Innholdet på disse turene varierer, men ulike aktiviteter og samtalegrupper er alltid en del.

4.14 Motivasjonstur

Samtlige kollektiver anvender motivasjonstur som behandlingstiltak. Dette er et individuelt behandlingstiltak utenfor avdelingen for en tidsbegrenset periode som iverksettes etter ungdommens samtykke. De fleste kollektiver iverksetter dette i etterkant av brudd på en av hovedreglene (S, F, H, T). Tiltaket kan også iverksettes når enkeltungdom av ulike årsaker har behov for ro rundt seg, behov for å snakke med voksne over tid, eller behov for å bearbeide enkeltsituasjoner eller er i en situasjon med vedvarende negativ utvikling. Felles er at motivasjonstur har som hovedmålsetting å stoppe, avgrense og/eller forebygge en destruktiv handling, samt å gi den aktuelle ungdommen mulighet til å få ny innsikt i egen situasjon og egne adferdsmønstre. Ungdommen skal få mulighet til å bearbeide konsentrert og uten forstyrrelser, konflikter eller problemer som utviklet seg hos den enkelte ungdom. For å få til en god prosess med ungdommene på motivasjonstur er det viktig å skape trygge, forutsigbare, tydelige og omsorgsfulle rammer. Slike tiltak er i stor grad med på å bygge positive relasjoner mellom voksne og ungdom samt sette voksne i posisjon for å skape endring hos ungdommen. Det er viktig at tiltaket har en klar målsetting. På motivasjonsturen gjennomgår ofte de voksne sammen med ungdommen hendelsesrekken som førte til turen, hendelsens påvirkning på ungdommen og andre, bakgrunnen for ungdommens valg, handlingsalternativ, og eventuelle læringseffekter. Man snakker mulighet for bedre valg i fremtiden, hvem som kan bistå i dette og man planlegger hjemkomstsamlingen. Gode hjelpemidler er skriftlige refleksjoner, og utarbeiding av treningsplan med konkrete planer for hva ungdommen bør jobbe med fremover.

4.14 Håndtering av vold, utagering, rømming og rusing

Selv om hovedstrategien til alle kollektivene er å forebygge vold, rømming og rusing, har de også konkrete strategier for hvordan dette skal håndteres når det oppstår. Typiske kollektivmetoder ved slike regelbrudd er samlinger, samtaler og motivasjonstur. Noen kollektiver bruker også fasefri og fasenedrykk. Reaksjonen vurderes ut fra hver enkeltsituasjon, og skal ha som formål å ivareta fellesskapet og den enkelte. Motivasjonstur er den vanligste strategien, samt tettere voksenkontakt og oppfølging i en periode for å forebygge gjentakelse.

Håndtering av rusing Fellesskapene skal være rusfrie arenaer hvor alle kan føle seg trygge. Forekommer det episoder med rus, enten på avdelingen eller ved hjemreiser vil disse først bearbeides ved motivasjonstur. Etter motivasjonsturen gjennomføres hjemkomstsamling. Alle kollektivene har prosedyrer for ivaretagelse av ungdommer etter rusepisoder. En ruspåvirket ungdom, eller ungdom i bakrus, skal skjermes fra de andre ungdommene.

Håndtering av vold og utagering I kollektivene skal man kunne snakke åpent, konfrontere, sette grenser og diskutere uten at dette skal medføre trusler eller fysiske overgrep. Derfor har alle kollektivene nulltoleranse overfor fysisk og psykisk vold, enten den er rettet mot ungdommer eller voksne. Trusler eller fysiske overgrep mot ungdommer eller voksne skal markeres sterkt i fellesskapet. Kollektivene vurderer i slike tilfeller å ta ungdommen ut av enheten, eller lage et tett opplegg rundt ungdommen. Det må alltid vurderes hva som er fellesskapets behov, samtidig som den enkelte ungdommen ivaretas. Dersom en ungdom opptrer voldelig skal den stanses så raskt som situasjonen tilsier. I nødvergesituasjoner vil det være lov, og nødvendig, å gripe inn med makt dersom andre virkemidler synes nytteløse på den tid man har til rådighet for å avverge skade. I flere av kollektivene har de voksne i kollektivene opplæring i fysisk håndtering av vold. Tyrili og Fossumkollektivet har en bevisst

og aktiv strategi på at de ikke skal ha trening i fysisk håndtering av vold og utagering. Dette og en forventning om at vold ikke skal forekomme formidles eksplisitt til ungdommene.

Håndtering av rømming Alle kollektivene har klare prosedyrer for rømming. De voksne etterlyser ungdommen hos politiet, samt informerer foreldre, barneverntjenesten og fagteam. Det opprettholdes kontinuerlig kontakt og tilrettelegges for samarbeid med partene nevnt ovenfor. Man jobber for å tilbakeføre ungdommen hurtigst mulig til avdelingen og ivareta ungdommens familie i en krisesituasjon. Eventuelle oppholdssteder kartlegges sammen med foresatte, og de mest sannsynlige oppholdssteder oppsøkes eventuelt. Det planlegges sammen med barneverntjenesten og eventuelt fagteam hvordan en kan få en best mulig tilbakeføring sammen med barneverntjenesten. Når ungdommer kommer til rette etter rømming, skal de voksne vurdere situasjonen og iverksette tiltak for å ivareta ungdommen og sørge for et rusfritt og trygt miljø. For å sikre en positiv tilbakeføring til avdelingen og ungdomsgruppa iverksettes ofte motivasjonstur.

Oppsummering og konklusjon

Kollektivbehandling av ungdommer med rus- og atferdsvansker har eksistert i Norge i over 30 år. I løpet av disse årene har kollektivene utviklet og etablert en rekke terapeutiske virkemidler basert på erfaring med hva som fungerer godt i rusbehandling av ungdom.

I denne rapporten er det identifisert en rekke fellestrekk ved og felles virkemidler brukt i kollektivbehandling av ungdom med rusproblemer.

Felles inspirasjonskilder består blant annet av Hasselabevegelsen, Makarenkos pedagogikk og terapeutiske samfunn. Felles behandlingsideologi er preget av humanistiske og demokratiske verdier. Kollektivene deler videre en grunnleggende multisystemisk forståelse av problemutvikling, og behandlingsarbeidet rettes mot de antatte utløsende og opprettholdende årsaksforholdene. Dette innebærer en behandling rettet mot individet så vel som de sosiale systemene ungdommen lever i, med fokus på familie, jevnaldrene, skole og arbeid. Samtlige kollektiv bruker videre behandlingsideologi som terapeutisk verktøy, ved at ideologien blant annet er med å påvirke hvordan de voksne møter ungdommene, og hvordan ungdommene forstår sine egne problemer. Kollektivene har også en rekke felles rammebetingelser i form av tydelig organisasjonsstruktur med klare fordelte ansvarsområder, skjermet beliggenhet, en ansattgruppe sammensatt av medarbeidere med variert utdanning og bakgrunn, medleverskap som arbeidstidsordning og felles kjennetegn ved måten behandlingen er organisert.

En rekke felles behandlingsprinsipper og gjennomgripende strategier kunne også identifiseres. Kollektivene vektlegger relasjonen mellom ungdommen og de voksne som avgjørende for et positivt behandlingsresultat. I like stor grad vektlegges fellesskapet som et endringsskapende virkemiddel. Fellesskapet betraktes som både kontekst og metode for endringsprosessen. Videre vektlegges omsorg, sosial, praktisk og emosjonell ferdighetstrening og brukermedvirkning som viktige gjennomgripende strategier i behandlingen. Struktur og forutsigbarhet som blant annet skapes av behandlingsfasene, regler, daglige rutiner, tradisjoner og høytider er også en viktig strategi. Videre er ansvarliggjøring og ansvarsutvikling, grensesetting, forsterkning og tilbakemeldinger, behandlingsfasene, identitetsendring, og bruk av positive rollemodeller sentrale strategier i behandlingen. Videre betrakter alle kollektivene tvangsplassering av ungdommer som et viktig hjelpemiddel for å

komme i posisjon til å hjelpe ungdommen. Kollektivene bruker også ungdomsgruppen som virkemiddel. De arbeider aktivt med å etablere en positiv kultur i fellesskapet, skape positiv sosial smitte mellom ungdommene og forebygge negativ sosial smitte. Sentralt her er strategier for å forebygge vold, rusing og rømming. Til sist vektlegger alle kollektivene betydningen av individuell tilrettelegging som et sentralt prinsipp i behandlingen.

Også blant spesifikke strategier og metoder kunne en rekke fellestrekk identifiseres. De fleste kollektivene vektlegger en grundig kartlegging og målarbeid, hvor ungdommen jobber med konkrete mål som jevnlig evalueres. Videre praktiserer kollektivene *innkjøringsleir*, som er en viktig forberedelse til behandlingstiden i kollektivet og *arbeidslag* som utgjør en treningsarena for både praktiske, sosiale og emosjonelle ferdigheter. Aktiviteter og turer, fysisk aktivitet og kosthold er også viktige metoder i behandlingen. Videre er samlinger, arbeid med ungdommens historie, og identitetsarbeid sentrale virkemidler. Individuelle samtaler og motivasjonsturer vektlegges også som behandlingsmetoder i alle kollektivene. Til sist har alle kollektivene en rekke felles strategier for å håndtere vold, rusing og rømming.

Denne rapporten konkluderer med at kollektivene har en rekke felles kjennetegn og terapeutiske virkemidler, som omfatter inspirasjonskilder, teoretisk grunnlag, rammebetingelser, organisering, så vel som gjennomgripende strategier og spesifikke metoder. Hvert kollektiv har også sine særegenheter, virkemidler og metoder som de ikke har til felles med andre kollektiver og som ikke er beskrevet i denne rapporten. Rapporten gir derfor ikke et helhetlig bilde av hvordan hvert enkelt kollektiv gjennomfører sin behandling.

For å kunne sikre ungdom, deres familier og samfunnet forøvrig en god og effektiv behandling av ungdom med rusproblemer kreves en grundig evaluering av behandlingens effekt. Selv om virkemidlene kollektivene beskriver er basert på kollektivenes erfaring med hva som fungerer godt i rusbehandling av ungdom, mangler det forskning på kollektivbehandlingens effekt på ungdommenes rusmisbruk og atferdsproblemer. Denne rapportens beskrivelse av kollektivenes felles virkemidler er et nødvendig skritt mot en framtidig evaluering av barnevernkollektivenes behandlingseffekt. For å kunne evaluere effekten av kollektivbehandling kreves også en vurdering av hvorvidt kollektivene er tilstrekkelig like, og om de skiller seg tilstrekkelig fra andre behandlingsmodeller, til å kunne kategoriseres som en egen behandlingsmodell.

Referanser

Andreassen, T. (2003). *Behandling av ungdom i institusjoner - hva sier forskningen?* Oslo: Kommuneforlaget.

Bordin, E. S. (1979). The Generalizability of the Psychoanalytic Concept of the Working Alliance. *Psychotherapy: Theory, Research and Practice*, 16 (3), 252-260.

Furuholmen, D., & Andresen, A. S. (2007). *Fellesskapet som metode. Miljøterapi og evaluering i behandling av stoffmisbrukere*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

Kristoffersen C. H., Holth P., & Ogden T. (2011). Modeller for Rusbehandling. En Kunnskapsoversikt. *Atferdssenteret*.

Kvaran I. (1996). *Miljøterapi. Institusjonsarbeid med barn og unge*. Oslo: Høyskoleforlaget.

Lange-Nielsen, F. (2004). Hvorfor virker gode kollektiver? Ny forskning underbygger medleverskapets betydning. *Tidsskriftet EMBLA*, nr 4, år 2004.

Makarenko, A. (1954). *Veien til livet. Pedagogiske Poem I*. Oslo: Falken forlag.

PaxLeksikon. (2011). Makarenko. Hentet fra

<http://mediabase1.uib.no/paxlex/paxleksikon.html>, dato; 05.11.2011.

Ravndal, E. (2007). Evaluering av behandlingskollektiver, *Tidsskrift for Norsk psykologforening*, 44, 17-21.

Samarbeidsforum for norske kollektiv. (2005).

Store Norske Leksikon. (2011). *Anton Semjonovitsj Makarenko*. Hentet fra;

http://snl.no/Anton_Semjonovitsj_Makarenko, dato; 05.11.2011.

Sørensen T., & Abelsen T. *Metodegrunnlag Klokkergården*. Stiftelsen Klokkergården. Upublisert manuskript.